

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het licht op groen voor een eksperiment: De legalisatie van kraakpand Poli/RKZ in Groningen 1979 - 1986

Adriaens, Emma

Citation

Adriaens, E. (2023). *Het licht op groen voor een eksperiment: De legalisatie van kraakpand Poli/RKZ in Groningen 1979 - 1986*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3640225>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het licht op groen voor een experiment

De legalisatie van kraakpand Poli/RKZ in Groningen 1979 - 1986

Emma Adriaens (s2390434)

Masterscriptie Geschiedenis, specialisatie PCNI

Faculteit der Geesteswetenschappen

Universiteit Leiden

18.373 woorden

Onder begeleiding van Prof. Dr. H. te Velde

Juli 2023

Dankwoord

Mijn grootste dank ben ik verschuldigd aan alle ORKZ'ers en Polinezen voor hun gezamenlijke toewijding, inzet en betrokkenheid vanaf het eerste moment dat er in 1979 een koevoet achter de deur van een leegstaand ziekenhuis gezet werd. Zij mogen trots zijn op de manier van wonen die zij tot op de dag van vandaag, ondanks alle uitdagingen die dit met zich meebrengt, succesvol voortzetten. Daarnaast ook mijn dank aan dr. Bart van der Steen en oud-Kamerlid en -burgemeester van Groningen Jacques Wallage voor hun tijd en gesprekken, die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van deze scriptie.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Kraken als fenomeen	8
1.1 Het zonder toestemming in gebruik nemen van een pand als woning.....	8
1.2 De kraker	9
2. Kraken in Nederland	11
2.1 Politieke reactie	11
2.2 Op weg naar een landelijke wetgeving	13
2.3 Een belangrijk rapport uit onverwachte hoek.....	15
2.4 De gemeente worstelt met een nieuwe verantwoordelijkheid	18
2.5 Het protest verhardt	19
3. Kraken in Groningen	21
3.1 Politieke situatie in Groningen.....	21
3.2 Twee kraakorganisaties	22
3.3 Kraakpand Radolala.....	25
3.4 Het Groninger Model.....	26
3.5 Kraken verhardt.....	27
4. De kraak en oprichting van woongroep Poli/RKZ	29
4.1 Het ziekenhuis komt leeg te staan.....	29
4.2 Het ziekenhuis wordt gekraakt.....	31
4.3 De onderhandelingen beginnen.....	32
4.4 Zoeken naar een woonvorm.....	36
4.5 Van kraak naar legale bewoning	36
4.6 Het bewoningsexperiment en de uitwerking hiervan.....	38
5. Conclusie	41
5.1 Handhaving landelijk en lokaal	41
5.2 Het succes van Poli/RKZ.....	41
5.3 Precedentwerking	43
5.4 Reflectie.....	43
Nawoord	45
Literatuur	46
Krantenartikelen.....	47
Websites	47
Archieftoegangen	48

Inleiding

Eind jaren '70 en begin jaren '80 van de twintigste eeuw werd er in Nederland nauwelijks een krant gedrukt waarin geen aandacht werd besteed aan het fenomeen kraken, in het bijzonder in de hoofdstad. De beeldvorming van kraken in Nederland werd, en wordt nog steeds, voor een groot deel bepaald door de beeldvorming van kraken in Amsterdam, en dan in het bijzonder de grote kraakacties en -ontruiming die hier hebben plaatsgevonden. De kraak en ontruiming van panden zoals de Groote Keijser, Lucky Luyk en het bij het grote publiek bekende Kroningsoproer zijn incidenten die het nieuws uitgebreid hebben gehaald en zo een toon hebben gezet. Het in opdracht van Politie & Wetenschap door de Vrije Universiteit Amsterdam uitgevoerde onderzoek "Kraken in Amsterdam anno 2009" schetst een beeldvorming die suggereert dat de krakers in de hoogtijdagen van het kraken vaak lijnrecht tegenover de autoriteiten stonden.¹ Ook een snelle zoekopdracht op internet naar kraken in Nederland levert afbeeldingen op van de ME in actie, verwoeste gebouwen en stenengooiende jongemannen. De verslaglegging van kraken in kranten uit die tijd geeft een vaak beeld van een onruststoker en een optredende macht, niet van een dialoog of van mogelijkheden tot een compromis. Maar vaak ging het anders, ook in Amsterdam: naast veel individuele gevallen waar na overleg een vorm van legalisatie of een vredig einde van de kraaksituatie plaatsvond, bestond er in veel steden ten aanzien van het kraken een gedoogbeleid. Het in stand houden van de gekraakte panden voor legale bewoning kwam veel meer voor dan de beelden van ME-acties en barricades doen vermoeden.

Ondanks dat er na enig onderzoek snel geconcludeerd kan worden dat er overal in Nederland gekraakt werd, is de aanname dat dit vooral in Amsterdam gebeurde er een die toch makkelijk wordt bevestigd op basis van de beschikbare literatuur over dit onderwerp. Het tot standaard geworden werk over Nederlandse kraakgeschiedenis *Een voet tussen de deur* (2000) door Eric Duivenvoorden noemt andere Nederlandse steden slechts in het voorbijgaan en verklaart de opkomst van kraken uitsluitend tegen de achtergrond van de Amsterdamse stadshervorming.² In het in 2009 verschenen overzichtsartikel *Kraken in Europa*, worden uitsluitend Amsterdamse voorbeelden gegeven wanneer het over de situatie in Nederland gaat.³ Films en documentaires over kraken in Nederland zijn zonder uitzondering in Amsterdam gesitueerd. Dit is uiteraard niet zonder reden; de kraakbeweging was hier groot en werd groter door de aandacht die zij kreeg. Echter leidde dit tot een beeld van kraken in Nederland dat niet volledig is, geen recht doet aan de kraakstrijd in andere steden, en zeker geen ruimte biedt aan

¹ Frank Gemert et al, *Kraken in Amsterdam anno 2009*, (Vrije Universiteit Amsterdam, 2009)

² Eric Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur – geschiedenis van de kraakbeweging (1964-1999)*, (Amsterdam 2000).

³ Hans Pruijt, *Kraken in Europa. Kritiek, Jaarboek voor socialistische discussie en analyse. 2* (Amsterdam 2009), p. 78-107.

de diversiteit in beleid dat de verschillende gemeenten hanteerde. Waar onderzoeker Nazima Kadir in haar onderzoek over kraken in Nederland belangrijke aandacht besteedt aan hoe krakers in tegenstelling tot het stereotype niet allemaal “jong, wit, politiek mondig, militant en kundige activisten” zijn die uitsluitend bezig zijn met hun “heroïsche strijd met de politie”, is ook zij gericht op Amsterdam.⁴

Een bijzondere situatie deed zich echter voor in Groningen: hier konden krakers na een zes jaar durend overleg met de burgemeester, gemeente, projectontwikkelaars, woningbouwverenigingen, investeerders, architecten, adviesbureaus en de rijksoverheid blijven zitten in het in 1979 leeggekomen Rooms-Katholieke Ziekenhuis (RKZ).⁵ Ondanks dat er ook in Groningen verschillende kraakpanden ontruimd zijn en het in stand houden van kraakpanden zeker geen officieel gemeentebesluit was, moesten de reeds gekozen investeerder en projectontwikkelaar in dit geval uiteindelijk wijken voor de krakers, die hierin door de gemeente en rijksoverheid gesteund werden. Inmiddels is deze kraakactie uitgemond in twee florerende woongemeenschappen met in totaal zo’n 250 bewoners die samen een openbaar café, eethuisje, bioscoop, ateliers, werkruimtes en woonruimtes in stand houden en door zelfwerkzaamheid het onderhoud van de panden geheel zelf dragen.

Mijn onderzoeksvraag is hoe de legalisatie van het Groningse kraakpand kon plaatsvinden binnen het gepolariseerde klimaat rondom het kraken enerzijds, en de uitgangspunten van de betrokken partijen anderzijds. In mijn onderzoek leg ik de focus op de bestuurlijke ontwikkelingen binnen de wetgeving en handhaving omtrent de kraakacties. Door mijn onderzoek te richten op een situatie die zich ten eerste niet in Amsterdam afspeelde, en die ten tweede niet beantwoordt aan de bestaande beeldvorming van gewelddadige actie en dito ontruiming, wil ik het beeld van kraken in Nederland bijstellen en nuanceren. Daarnaast wil ik illustreren hoe zowel landelijke als lokale wetgeving hierbij een rol speelden.

Voor mijn casusonderzoek heb ik mij voornamelijk gebaseerd op primaire bronnen. Deze heb ik kunnen raadplegen in het Groninger Archief, en in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam, alwaar het Staatsarchief, het belangrijkste archief over kraken in Nederland, in bewaring is. De bronnen bestaan uit notulen van interne vergaderingen, werkgroepoverleggen, documentatie van de gemeente Groningen, raadsverslagen en overheidsbesluiten, kraakkranten, jaarboeken van organisaties en pamfletten van

⁴ Nazima Kadir, *Myth and Reality in the Amsterdam Squatters' Movement 1975-2012* in: *The City is ours; Squatting and Autonomous Movements in Europe from the 1970s to the Present*. (Oakland 2014), p.21-63.

⁵ Voor het ziekenhuis als kraakpand worden zowel de benamingen “RKZ” als “oude RKZ” gebruikt, dit laatste ook wel afgekort tot “ORKZ”. Tevens was er een periode waarin het fonetisch uitgeschreven “Erkazet” en “oude Erkazet” als benamingen gangbaar waren. Woongroep de Poli werd al vanaf het moment van de kraak apart van het RKZ beheerd, maar deelden wel voorzieningen, en in het legalisatieproces traden zij gezamenlijk op. Voor de duidelijkheid gebruik ik de term Poli/RKZ om naar de panden als geheel te verwijzen, tenzij dit inhoudelijk onjuist is.

krakersgroepen. Voor het schrijven van het politieke deel heb ik daarnaast gebruik gemaakt van krantenartikelen via online databasis Delpher. De reden om mijn onderzoek te focussen op de bestuurlijke kant van het proces is tweeledig. Ten eerste zijn de bronnen die het oogpunt van de kraakbeweging weergeven beperkt tot wat er in de meer zakelijke verslaglegging doorschemert. Dit is dan ook nog reeds gefilterde informatie, doordat de onderhandelaars vanuit de kraakbeweging een genuanceerder en redelijker beeld representeerden dan hun “achterban” vaak had.⁶ Deze achterban was daarnaast zo divers, en de redenen om te kraken zo uiteenlopend, dat het moeilijk is om op basis van deze informatie een juist beeld van de situatie aan de kant van de krakers te schetsen, terwijl het beeld van de organisatorische stroom een stuk beter na te gaan is. De tweede reden om het bestuurlijk perspectief te onderzoeken, is om duidelijkheid te krijgen over hoe kraken tot wetgeving leidde, en hoe hier vervolgens op lokaal niveau invulling aan werd gegeven. Naast dat het in het algemeen nuttig kan zijn om te zien hoe zulke processen evolueren, is het in het bijzonder voor dit onderwerp actueel. Alternatieve oplossingen voor het oplossen van de woningproblematiek stuiten vaak op bestaande, niet passende wetgeving, zoals bij de Tiny House-beweging, of op de afwezigheid van wetgeving, zoals bij het met een groep aankopen en bewonen van een huis. Het is interessant en waardevol om te zien hoe er in het kraaktijdperk met de leemte in de wet omgegaan werd. Om deze reden heb ik ook besloten me niet teveel op de sociale kant van kraken te concentreren, geen (oud-)krakers over dit onderwerp te interviewen en sociologische/antropologische perspectieven buiten beschouwing te laten, al kan er veel nuttigs gezegd worden over groepsvorming en besluitvorming binnen dergelijke groepen.

In het vervolg van deze scriptie ga ik in op hoe de handhaving van kraken in Nederland tot stand kwam, en hoe het gebrek aan handhaving uiteindelijk de ruimte gaf aan legalisatie en zelfbeheer van een van de grootste kraakpanden die Nederland ooit gekend heeft. In het eerste hoofdstuk ga ik ter inleiding kort in op kraken en de kraker als verschijnsel. In het tweede hoofdstuk schets ik de landelijke politieke situatie vanaf de jaren '60 en het kraken als opkomend fenomeen. Ik ga in op de politieke verhoudingen, de spanningen die dit onderwerp in de Kamer opleverden, en op de totstandkoming van handhaving op dit gebied. In het derde hoofdstuk spits ik dit toe op de stad Groningen, een stad met een rijke kraakgeschiedenis. Destijds was hier een aantal bijzonder goed georganiseerde kraakgroepen actief, die dankzij de samenstelling van het gemeentelijk college konden floreren. Ik leg in dit hoofdstuk de focus op deze groepen, de politieke samenstelling van de gemeente en hoe zij reageerde op de kraakbeweging in de stad. In het vierde hoofdstuk onderzoek ik het proces van kraak tot

⁶ Door hun onderhandelingspositie moesten de krakers zich regelmatig diplomatiek opstellen, wat niet altijd reflecteert hoe er binnen de groep over zaken gedacht werd. Doordat we geen toegang hebben tot de gesprekken die leidend waren voor de uiteindelijke eisen die er in de overleggen gesteld werden, is het moeilijk hier een representatief beeld van te geven.

legalisatie van een ziekenhuis, een van de grootste kraakpanden uit de Nederlandse geschiedenis. Dit doe ik in het licht van de landelijke en lokale ontwikkelingen, gezien vanuit een bestuurlijk oogpunt. De reden dat mijn casus pas in het vierde hoofdstuk aan bod komt, is omdat de landelijke en lokale ontwikkelingen van groot belang zijn om de situatie te kunnen plaatsen. In het laatste hoofdstuk presenteer ik mijn bevindingen en reflecteer ik op mijn resultaten.

1. Kraken als fenomeen

1.1 Het zonder toestemming in gebruik nemen van een pand als woning

De officiële projectomschrijving van het Experiment Zelfbeheer Oude RKZ Groningen luidde: “omzetting van de met de kraakactie ontstane manier van wonen in een legale volkshuisvestingssituatie, waarbij die manier van wonen niet wordt aangetast”.⁷ De zakelijke ambtenarentoon van de formulering van deze stelling lijkt wel een tegenstelling te vormen met de inhoud ervan. Kraken staat haaks op regels, wetgeving, legaliteit en in sommige gevallen ook op volkshuisvesting. Het is een protest, het kan zelfs een wanhoopsdaad zijn, soms ook recalcitrantie en tijdverdrijf, het recht in eigen hand nemen en opkomen voor je eigen rechten en behoeften. Meer inhoudelijk gebruikte het in 1982 van overheidswege verschenen rapport *Leegstand, kraken en overheidsbeleid* de definitie “het zonder toestemming van de eigenaar, en indien dat vereist is, het zonder toestemming van de overheid in gebruik nemen van een pand als woning”.⁸ Het rapport berichtte met stelligheid dat de eerste kraak op 2 januari 1965 in Amsterdam plaatsvond.⁹ Of dit echt zo is valt niet met zekerheid te zeggen; nauwkeurige verslaglegging past niet bij de aard van de kraakbeweging. Het was wel een van de eerste kraakacties waar de aandacht van de media op gevestigd werd, er kwam zelfs een nieuwsploeg uit het buitenland om van het fenomeen verslag te doen.¹⁰ Het staat vast dat dit de beginperiode was van verschillende acties, die langzamerhand een ware protestbeweging vormden.

De onrust over stadsvernieuwing gecombineerd met de opkomst van een nieuw soort buitenparlementaire acties leidde uiteindelijk tot kraken als opkomende beweging. Stadsvernieuwing kan worden gezien als het proces van verandering en vernieuwing van de ruimtelijke structuur en de sociale bezetting van steden.¹¹ Dit kwam in de jaren 1960 in Nederland tot uiting in het verplaatsen van de woonfunctie naar de rand van de stad en het daarmee creëren van overloopgebieden en buitenwijken, zodat het centrum kon worden ingericht voor werkgelegenheid en recreatie. Vooral in de grotere steden hadden gemeentes nogal eens grootse ideeën over vernieuwing en verandering, leidend tot onvrede onder de bewoners die hier vervolgens tegen in het verweer kwamen.¹² Een van de aanleidingen voor het

⁷ Andele Boomsma, *ORKZ duurt het langst* (Groningen 1986), p.5.

⁸ Wim van Noort, *Leegstand, kraken en overheidsbeleid* (Den Haag 1982), p.24.

⁹ Idem, p.29

¹⁰ Eric Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur – geschiedenis van de kraakbeweging (1964-1999)*, (Amsterdam 2000), p.15.

¹¹ Paul Elshof, *Stadsvernieuwing als ruimte-ordening door het kapitaal*, (Amsterdam 1976) p.67 in: rapport *Leegstand, kraken en overheidsbeleid*, Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (1982), p.27.

¹² Een vroeg voorbeeld is de ontruiming van de Nieuwmarktbuurt in Amsterdam in 1968, waar huizen plaats moest maken voor een metrolijn. Bewoners gesteund door hun lokale buurtverenigingen kwamen in actie om tegen deze

zogenaamde “woningkraken”, zoals kraken in de eerste jaren genoemd werd, kan hierin gevonden worden. De doorstroom van nieuwe bewoners voor deze groots opgezette wijken liep namelijk niet altijd vloeiend, waardoor het kon gebeuren dat deze huizenblokken maandenlang leeg stonden. De leegstand van deze woningen leidde begrijpelijkerwijs tot frustratie onder de vele woningzoekenden.

In de jaren ‘60 was er, ten opzichte van andere jaren, geen sprake van uitzonderlijke woningnood. Alleen hiermee is de opkomst van het kraken dus niet te verklaren. Wat een voedingsbodem voor het kraken vormde, was de opkomst van buitenparlementaire actie. Voornamelijk jongeren begonnen zich openlijk uit te spreken tegen allerlei soorten onrecht die zij in de maatschappij constateerden. Hieruit ontstonden georganiseerde protestbewegingen die in eerste instantie hun boodschap verkondigden met posters en ludieke demonstraties, maar later ook grootschalige bezettingen organiseerden en geweld niet schuwden. Doordat het groeperingen als Provo en de Kabouterpartij lukte om hun protestbeweging van de publieke ruimte naar het politieke bestel over te hevelen, kon de problematiek die aan kraken ten grondslag lag met meer urgentie op de politieke agenda komen. Tegelijkertijd zorgde dit voor een wisselwerking waardoor ook jongerenorganisaties en woningbureaus kraakacties begonnen te organiseren, die vaak op steun van de linkse gelederen van de gemeenteraad konden rekenen.¹³ Niet alleen op basis van ideologie waren gemeentes bereid de krakers tegemoet te komen. De langdurige leegstand waar de krakers met hun acties tegen protesteerden was immers ook voor de gemeentes een probleem. De komst van krakers zorgde tevens vaak voor leven in de buurt, waar ook de lokale middenstand van kon profiteren.¹⁴ Veel van de gekraakte gebouwen verkeerden daarnaast in zeer slechte staat. Door kraken kwam het voor dat monumentale panden werden behoed voor de sloop, waardoor waardevolle stadsaangezichten bewaard zijn gebleven. In het onderzoek over de kraakbeweging dat het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening in 1982 liet uitvoeren, bleek in 89% van de kraakpanden onderhoud te zijn verricht door de krakers zelf.¹⁵

1.2 De kraker

Door hun provocerend handelen bestonden er in de samenleving echter ook veel vooroordelen over de krakers. Deze vooroordelen hielpen de krakers niet in hun zaak. Veel burgers vonden hen maar tuig met te veel vrije tijd en veroordeelden het geweld dat wel eens bij kraakacties

vernieuwing te protesteren. Zie Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur – geschiedenis van de kraakbeweging (1964-1999)*, p.23ii.

¹³ Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur – geschiedenis van de kraakbeweging (1964-1999)*, p.37.

¹⁴ Idem, p.65.

¹⁵ van Noort, *Leegstand, kraken en overheidsbeleid* (Den Haag 1982), p.21.

kwam kijken. Met het doel een beter beeld van de kraker te krijgen, onderzocht de Raad van Kerken in hun in 1982 verschenen rapport *Kraken in Nederland* wie de kraker is, en concludeerde: “Krakers zijn geen aparte te systematiseren groep. Het beeld van de niet-werkende activisten en druggebruikers [sic] klopt op geen enkele manier met de werkelijkheid”.¹⁶ Maar wat de werkelijkheid dan wel is? Hier is het rapport *Leegstand, kraken en overheidsbeleid* vrij stellig over: de kraker wil op zeer korte termijn in voor een woongroep geschikte woonruimte voorzien worden, heeft lef, durf en originaliteit maar is niet financieel draagkrachtig. Kraken valt immers niet te combineren met een veertigurige werkweek gezien de tijd die het kost om te kraken, bewoonbaar te maken, te onderhandelen, te barricaderen en knokploegen van pandeigenaren af te weren.¹⁷

¹⁶ Hendrikus Berkhof, *Kraken in Nederland: rapport van de Raad van Kerken in Nederland* (Amersfoort 1978), p. 8.

¹⁷ van Noort, *Leegstand, kraken en overheidsbeleid*, p.24.

2. Kraken in Nederland

2.1 Politieke reactie

Auteur Eric Duivenvoorden gebruikt een heel specifieke gebeurtenis als startperiode van de krakersbeweging: bakstenen door de ruit van drie woninginstanties in Amsterdam in januari 1969.¹⁸ Hieraan voorafgaand was echter een toenemende onrust over woningnood, gecombineerd met onduidelijke, langdurige leegstand van panden waarvan de bouw door de toenemende welvaart en industrialisatie van de jaren '50 in rap tempo was begonnen. Toen woningzoekenden één en één bij elkaar optelden, kwamen zij uit op het dan maar illegaal betrekken van deze leegstaande woningen; een vervulling van een behoefte, maar ook een protest. Dit protest had naast een praktische, ook een politieke kern: het was een indirecte uitnodiging aan de overheid om te reageren. De “woningkrakers” meenden dat het een misstand en een onrecht was dat mensen die onderdak nodig hebben dit niet kregen, terwijl er plek genoeg was. Het was aan de politiek om zich tot deze situatie te verhouden. Ondanks de illegaliteit van de acties was er toch veel steun voor de krakers: onder omwonenden, die liever krakers dan krotten als burens hadden, maar ook onder verschillende gelederen van de links-progressieve media en politieke partijen. Dusdanig, dat het zorgde voor een sterke verdeeldheid in de Kamer.

Het einde van de jaren '60 was een periode getekend door onrust en ontzuiling. De confessionele partijen KVUP, CHU en ARP hadden hun meerderheid verloren en regeerden sinds 1967 met de VVD na een mislukte samenwerking met de PvdA. Dit creëerde voor het eerst in tijden ruimte in het politieke bestel. Twee partijen die daar dankbaar gebruik van maakten waren de nieuw opgekomen partijen D'66 en de Boerenpartij. De Boerenpartij was voor een groot deel een protestpartij, vóór vrijheid in brede zin en vooral tégen overheidsregulering van de landbouw.¹⁹ D'66 presenteerde zich als het sociaalliberale alternatief voor de kiezer die door de toenemende ontzuiling was gaan zweven. Hun grootste speerpunt was staatsrechtelijke hervorming. Beide partijen namen kiezers van de confessionelen weg, en ook de PvdA verloor flink. De plotselinge opkomst van de nieuwe partijen is tekenend voor de tijd, en dat door hun partijprogramma's beide partijen veel aansluiting vonden bij de kiezers is dan ook niet verwonderlijk. Er was steeds meer onvrede ontstaan over de tot dan toe gevoerde

¹⁸ Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur – geschiedenis van de kraakbeweging (1964-1999)*, p.7.

¹⁹ De partij had succes, maar dit was van korte duur. Bij de eerstvolgende Kamerverkiezingen van 1971 verloor de Boerenpartij 6 van de 7 zetels. Bij de verkiezingen van 1981, inmiddels van naam veranderd in “Rechtse Volkspartij”, behaalde de partij geen enkele zetel en verdween daarmee definitief van het politieke toneel.

“elitepolitiek”, die gekenmerkt werd door ondoorzichtig handelen en binnenskamers gesloten compromissen. De stagnatie van de economie zorgde ervoor dat de sociale onrust en daarmee ook het protest toenam. Een tijdstypisch voorbeeld hiervan is de Maagdenhuisbezetting in 1969, waarbij studenten in een roep om meer inspraak en zeggenschap het bestuursgebouw van de Universiteit van Amsterdam bezetten - kraken kan worden gezien als een volgende stap in deze beweging. Het politieke klimaat van die tijd, waarin protestpartijen ruimte kregen, maakte dat kraken een plaats in de samenleving kon innemen. In veel gevallen ging kraken toen hoofdzakelijk over het verkrijgen van woonruimte, maar alsnog had deze handeling altijd ook een protestfunctie. Eind 1970 kopte *Het Parool* dat het zogenaamde woningkraken een alledaags verschijnsel was geworden.²⁰

Het verschijnsel bereikte in deze tijd ook de landelijke politiek. Tijdens de verkiezingen van 1971 kon in bepaalde kieskringen worden gestemd op de Kabouterpartij, een ex-*Provobeweging* die in de periode 1969-1974 actief was en in 1970 met vijf zetels in de gemeenteraad van Amsterdam terechtkwam. Het lukte de partij niet om bij de Kamerverkiezingen zetels te behalen, maar ondanks haar afwezigheid in de landelijke politiek heeft de organisatie wel een instrumentele rol gespeeld voor de krakersbeweging in Amsterdam en daarmee in Nederland.²¹ De sympathie voor het kraken werd ondertussen steeds groter. De links-progressieve partijen betuigden hun steun aan de krakers, D’66-oprichter Hans van Mierlo juichte de krakersacties openlijk toe.²² Ook linkse media, zoals omroep VARA en het tijdschrift *Vrij Nederland*, stonden aan de kant van de krakers en steunden hun acties. Zelfs toenmalig premier Piet de Jong (KVP) toonde in een tv-uitzending begrip voor het “woningkraken”.²³ Dit werd hem overigens niet in dank afgenomen. Zijn collega-politici zagen hierin een poging tot het aanspreken van de linksere gelederen van de KVP, om zo de weg vrij te maken voor een coalitie met de PvdA in aanloop naar de verkiezingen van 1972.²⁴ Fractie leider Molly Geertsema (VVD) uitte zich geschokt over het begrip dat de Jong getoond had, en zag in kraken vooral “opkomend anarchisme”, iets dat de regering zeker niet moest dulden.²⁵ De VVD was niet de enige die dit nieuwe fenomeen vreesde. Onder de confessionele partijen bestond weliswaar begrip voor de wanhoop van de woningzoekers, maar desalniettemin vonden ze de acties over het algemeen niet te rechtvaardigen. In een conservatief opinieartikel uit orthodox-protestantse hoek over de partijkoers van confessionele partij CHU werd kraken zelfs in één adem genoemd met andere

²⁰ *Het Parool*, 31-12-1970.

²¹ <https://www.amsterdam.nl/stadsarchief/stukken/macht/kabouterpartij/> op 13-10-2022.

²² *ibid.*

²³ *Tubantia*, 21-05-1970.

²⁴ *Algemeen Handelsblad*, 27-06-1970.

²⁵ *De Tijd – dagblad voor Nederland*, 27-05-1970.

“gruwelen” zoals softdrugs, pornografie, verkoop van voorbehoedsmiddelen, abortus en homoseksuele ontucht met minderjarigen.²⁶

Na een lange formatie van 151 dagen ontstond in 1973 onder leiding van Joop den Uyl (PvdA) het meest links-progressieve kabinet uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis: PvdA, D66, KVP, ARP en PPR. Voor de krakers was dit een positieve ontwikkeling, de gelederen van in het bijzonder D66 en de PPR hadden veel sympathie voor de krakers en hun acties. Aan de verkiezingen van 1972 deed ook de belangenpartij Anti-Woningnood Aktie mee, echter zonder succes. Een belangrijke politicus uit dit kabinet was tevens staatssecretaris Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening Marcel van Dam (PvdA).²⁷ Hij presenteerde in 1975 een nota voor de bevordering van woningbouwprojecten voor één- en tweepersoonshuishoudens.²⁸ Deze had in bepaalde steden belangrijke gevolgen voor jongerenhuisvesting. De nota riep op tot het inrichten van stuurgroepen, met als doel om invloed uit te oefenen op gemeentebesturen, zodat zij de uitvoering van de woonruimte ook daadwerkelijk gingen realiseren. Door deze lokale invloed kwamen projecten voor jongerenhuisvesting beter van de grond. Deze nota verdeelde de krakers: in sommige gevallen zorgde de nota wel degelijk voor meer huisvesting, zoals de krakers wilden, maar in andere gevallen gebeurde er weinig, of liet de kwaliteit van de gerealiseerde woningen te wensen over. Dit was voor sommige groepen krakers juist een bevestiging dat kraken blijvend nodig was, en dat je niet op de overheid hoefde te vertrouwen om je te helpen.

2.2 Op weg naar een landelijke wetgeving

Zoals al eerder duidelijk was, was het binnen de Tweede Kamer lastig om tot consensus te komen over een handelswijze binnen het krakersvraagstuk. Het fenomeen was eind jaren '60 nog nieuw en was op dat moment volgens de wet niet strafbaar. In de dan toe nog leidende uitspraak van de Hoge Raad uit 1914 werd namelijk gesteld dat het gebruik van een huis beschermd wordt door de wet, maar niet het huis zelf. Wanneer een leegstaand pand gekraakt wordt kan er dus geen sprake zijn van huisvredebreuk. Ondanks deze bepaling werd er tijdens de opkomst van het kraken in de handhaving toch losjes met deze bepaling omgegaan. Dat wil zeggen, het weerhield de politie niet van invallen en ontruiming. Het zogenaamde Nijmeegse Krakersarrest werd een belangrijk keerpunt in de krakershandhaving. Op 5 mei 1970, eerder

²⁶ *Nederlands dagblad – gereformeerd gezinsblad*, 22-10-1970.

²⁷ Ondanks dat ook politicus Jan Schaefer bekend staat als iemand die zich binnen dit kabinet en de Amsterdamse gemeenteraadspolitiek hard maakte voor de belangen van woningzoekenden, en daarnaast tevens een links-progressieve achtergrond had binnen de CPN en later de PvdA, steunde hij de krakers niet. In zijn ogen was hun idealisme meestal onecht en namen zij huizen weg van mensen die “netjes” op de wachtlijst stonden. Hij steunde ook de later ingevoerde Leegstandswet, die door de krakers als anti-kraakwet gezien werd. Zie o.a. Louis Hoeks, *In geouwehoer kun je niet wonen – het leven van Jan Schaefer* (Amsterdam 2017).

²⁸ Brief afdeling Directie Algemene Zaken aan de Colleges van Burgemeester en Wethouders van de onderscheidene gemeenten, kenmerk MG 75-46, 23-12-1975 (GA 1316).

uitgeroepen tot Nationale Kraakdag, werd in de Staringstraat in Nijmegen door de “Verenigde Nijmeegse Krakers” een pand gekraakt. Hierop werd door de Officier van Justitie een proefproces aangespannen. Het pand stond leeg in afwachting van verkoop, en door de kraak werd volgens de Officier van Justitie de eigenaar benadeeld. De Rechtbank in Arnhem sprak de krakers echter vrij. Hierop volgde een hoger beroep, waar het Gerechtshof met de Officier van Justitie mee ging en de krakers veroordeelde tot het betalen van een boete van fl. 200,- per persoon.²⁹ De krakers gingen in cassatie, waarna in februari 1971 de Hoge Raad de volgende uitspraak deed:

*“Ik zou menen dat de steller van de telastelegging [sic] geacht moet worden de woorden ‘-in gebruik’ gebezigd te hebben in de betekenis die daaraan in art. 138 Sr. moet worden toegekend en dat dus het Hof geen voldoende gronden had om ze aldus opgevat bewezen te verklaren. Mitsdien heb ik de eer te concluderen dat Uw Raad het arrest waarvan beroep vernietige en de zaak verwijze naar een aangrenzend Hof teneinde haar op het bestaande hoger beroep opnieuw te berechten en af te doen.”*³⁰

Hiermee werd het hoger beroep verworpen, en bevestigd dat er voor huisvredebreuk sprake moet zijn van bewoning. Wanneer een pand leegstaat, kan hier niet van gesproken worden, en dus konden de krakers niet zomaar worden uitgezet. Tegelijkertijd bleek deze bepaling nog een extra bescherming voor de kraker. Wanneer de kraker het nieuw gekraakte, lege pand voorzag van objecten die op huisvrede duiden (zoals een bed, tafel en stoelen), kon er op grond van huisvredebreuk niet zomaar worden binnengevallen door de eigenaar of de politie. Dit werd een middel dat krakers veel gebruikten om hun onderkomen vlak na de kraak veilig te stellen.

Gefrustreerd door deze rechterlijke uitspraak noemde VVD-politicus Aart Geurtsen kraken “een onmaatschappelijke vorm van gedrag” en beargumenteerde dat optreden “langs de strafrechtelijke weg” mogelijk gemaakt moet worden.³¹ In 1972 werd er een wetsvoorstel voor een anti-kraakwet gepresenteerd. In het wetsvoorstel werd geconstateerd dat “de meeste gevallen van het “kraken” van woningen, die zijn gesignaleerd, moeten worden beoordeeld tegen de achtergrond van de woningschaarste die nog steeds in sommige delen van ons land bestaat” en dat “de woonomstandigheden waaronder velen in Nederland moeten leven, zodanig [zijn] dat de “krakers” in bepaalde schrijnende gevallen in brede kring begrip en sympathie voor hun motieven hebben gevonden.” Echter, “dat bepaalde personen, ook al kan men soms begrip hebben voor hun beweegredenen, het recht in eigen hand nemen en aan zich of anderen zonder

²⁹ Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur – geschiedenis van de kraakbeweging (1964-1999)*, p.48-49.

³⁰ Uitspraak Hoge Raad via arresten.eu – Kenmerk: HR 02-02-1971, NJ 1971, 385.

³¹ *Algemeen Dagblad*, 05-02-1971.

enige titel het gebruik van leegstaande woningen verschaffen, kan [...] moeilijk worden geduld”.³²

Dit maakte onder de oppositie veel los. Politicus Theo van Schaik (KVP) vroeg zich, ondanks de steun die zijn partij uiteindelijk aan het wetsvoorstel gaf, af of “de misdadigheid” wel het kraken is, of eerder “ligt in onze maatschappij, die tolereert dat gezinnen jaar in jaar uit zonder dak boven hun hoofd moeten blijven en aldus in de ontplooiing van hun menselijke mogelijkheden worden belet”.³³ Hans Wiebenga (PSP) was van mening dat kraken was ontstaan uit het in gebreke blijven van de overheid om het lange leegstaan van woningen op te lossen en te voorkomen, “terwijl schandalige woontoestanden voortduren”. De anti-kraakwet vond hij daarom voorbijgaan aan het “eigenlijke doel van de rechtsorde”, omdat deze de economisch sterkere, de huiseigenaar, helpt in de strijd tegen de economisch zwakkere, de dakloze kraker.³⁴ Ondanks de bezwaren en de verschillende door links-progressieve partijen ingediende amendementen, werd op 26 mei 1976 de nieuwe anti-kraakwet door de Tweede Kamer aangenomen.

2.3 Een belangrijk rapport uit onverwachte hoek

Na de goedkeuring in de Tweede Kamer diende de wet ook in de Eerste Kamer goedgekeurd te worden. Terwijl de wet bij de Eerste Kamer lag, verscheen er een rapport uit onverwachte hoek. In februari 1978 publiceerde de Raad van Kerken, een overkoepelende gemeenschap van kerken en christelijke organisaties, een rapport getiteld “Kraken in Nederland”. Omdat de Raad van mening was dat er in het wetsvoorstel geen oog was voor de menselijke kant van het kraken, wilden zij met dit rapport een gedetailleerder beeld geven van wie de krakers waren. Daarnaast legden zij, net als de links-progressieve partijen, de nadruk op het feit dat de nieuwe wet alleen de krakers zou bestraffen, zonder oplossingen voor de woningnood te presenteren. In de begeleidende brief bij het rapport, schreven zij het volgende:

“De thans voorliggende anti-kraakwet heeft ten onrechte een bepaald aspect van een veel bredere problematiek, de combinatie van schrijnende woningnood en langdurige leegstand van bewoonbare panden, geïsoleerd aangepakt. Ten onrechte wordt het gedrag van een bepaalde groep slachtoffers van de woningnood naar het strafrecht overgeheveld, enkel en alleen om de politiek in staat te stellen tot snel en effectief optreden. [...] De marge voor gesprek en bemiddeling die nu nog bestaat, ook voor kerkelijke instanties, zal komen te vervallen. [...] De Raad wijst er

³² Kamerstukken II 1972-1973, 12305, nr. 3.

³³ *Tubantia*, 27-10-1971.

³⁴ *Trouw*, 27-10-1971.

voorts op dat de anti-kraakwet àlle leegstand zal beschermen, ook die leegstand die vanuit het gezichtspunt van verantwoord rentmeesterschap onaanvaardbaar is. [...] Het is nog niet te laat om tot een andere aanpak te komen.”³⁵

Op het eerste gezicht is de betrokkenheid van deze organisatie enigszins opmerkelijk. Waar de aandacht van de Raad van Kerken eerder voornamelijk gericht was op armoede in het buitenland en daaraan gekoppeld missiewerk, begon er ook meer belangstelling te komen voor de problematiek dicht bij huis. Armoede onder Nederlandse gezinnen, dakloosheid en niet in de laatste plaats de woningschaarste. Volgens het rapport raakten de kerken rond 1971 landelijk betrokken bij de kraakproblematiek in Nederland. Het Amsterdams werkverband Huisvestingsnood, “één van de weinige kerkelijke instanties die zich daadwerkelijk met de woningnood bezighielden” leverde uitvoerig commentaar op de in 1973 bij de Tweede Kamer ingediende anti-kraakwet.³⁶ De toenmalige voorzitter van de Raad van Kerken, prof. Dr. H. Berkhof, werd ook wel een ‘kerkvader-nieuwe-stijl’ genoemd.³⁷ Tijdens zijn opleiding tot predikant ontdekte hij de politieke relevantie van de bijbel, wat zijn sterke maatschappelijke betrokkenheid verklaarde. Hij vond dat hij vooral moest spreken als de kerk dat liever niet deed, zeker op het moment dat er geen oog was voor de slachtoffers. Onder zijn leiderschap lag de weg voor openlijk engagement van de kerk in de krakerswereld vrij.

Wat uiteindelijk tot het opstellen van het rapport leidde was een brief van een groep krakers die het in Amsterdam leegstaande pand van de AMRO-bank had gekraakt. Deze brief was gericht aan twaalf kerkelijke organisaties die zich richtten op armoede in onder andere Zuid-Afrika. Hierin schreven zij dat “solidariteit met slachtoffers ver weg ook zichtbaar dient te zijn in solidariteit dichtbij”. Hierna werd door de Raad een bezoek aan een aantal kraakpanden georganiseerd, waarna een onderzoek naar de kraakproblematiek werd ingesteld. In dit rapport concludeerde de Raad dat de beeldvorming van krakers eenzijdig en negatief was: de krakers werden gezien als criminelen in plaats van als slachtoffers van de woningnood. Daarnaast meende de Raad dat de destijds aanstaande wetgeving gebaseerd was op onjuiste, onvolledige gegevens. Het eigen onderzoek toonde aan dat kraken een minder marginaal verschijnsel was “dan de van regeringswege verstrekte informatie doet vermoeden”. De argumenten die in het rapport werden aangevoerd, geven goed weer hoe de discussie rondom het kraken eruitzag, en wat de complicaties van het invoeren van handhaving op dit gebied waren.

Volgens het wetsvoorstel zouden krakers woningen aan het systeem onttrekken, en zo voordringen in de gemeentelijke woningverdeling. Op deze manier zouden ze met hun acties bijdragen aan de woningnood. Ook zou de wet een leemte in de rechtshandhaving en

³⁵ Berkhof, *Kraken in Nederland: rapport van de Raad van Kerken in Nederland*, inleiding.

³⁶ Berkhof, *Kraken in Nederland: rapport van de Raad van Kerken in Nederland*, p. 7-8.

³⁷ *Volkscrant*, 20-12-1995.

eigendomsbescherming vervullen, en normbevestigend werken.³⁸ Het rapport voerde daarop aan dat de gekraakte panden bijna altijd objecten zonder woonfunctie waren, wat betekent dat de krakers juist woningen aan het gemeentebestand toevoegden in plaats van onttrokken. Sterker nog, zo meenden zij, zou de anti-kraakwet juist de woningverdeling in de weg zitten, doordat speculatieve leegstand hiermee zou worden aangemoedigd. Daarnaast werd er aangevoerd dat de leemte in de rechtshandhaving in de praktijk wel overbrugbaar was. Op 16 december 1977 was er namelijk een uitspraak geweest waarbij de Hoge Raad besliste dat de kraker “met de zijnen”, dus onbekend van naam, kon worden uitgezet. Dit toonde volgens de Raad van Kerken aan dat de “onoverkomelijke moeilijkheden” die in het wetsvoorstel werden opgeworpen, er in de praktijk niet waren. Ook werd er betoogd dat het onnodig was om kraken van civiel recht naar strafrecht over te brengen, iets wat met de nieuwe wet het geval zou zijn. Daarnaast zou de woningnood tot andere leemten in de rechtshandhaving leiden die ernstiger waren en niet met deze wet werden aangepakt.³⁹ Tevens zouden de door de Minister van Justitie en Veiligheid in het wetsvoorstel gepresenteerde mogelijkheden voor gemeenten om leegstaande panden te vorderen (en zo leegstand aan te pakken), in de praktijk niet realistisch zijn. Hierdoor bleef speculatieve leegstand bestaan.⁴⁰

Daarnaast kon kraken door invoering van de wet met terugwerkende kracht strafbaar worden, want het niet opvolgen van een bevel tot ontruiming werd strafbaar. Krakers die al meerdere jaren in het pand woonden, konden “met een briefje” van de eigenaar ineens strafbaar worden, en de groep die op dat moment gekraakt woonde werd in het rapport op zo’n 10.000 mensen geschat. De wet zou tot chaotische situaties in reeds bestaande kraakpanden kunnen gaan leiden. De verruiming van de politiebevoegdheid tot het tegen de wil van de bewoners binnentreden van woningen zou volgens het rapport leiden tot het “op onaanvaardbare wijze uithollen van het recht op huisvredebescherming”. De strafbaarheid van gekraakt wonen zou ook kunnen leiden tot een situatie waarin bemiddeling van sociale (kerkelijke) organisaties niet meer mogelijk was. Hierdoor zouden kwetsbare individuen uit het oog verloren kunnen worden. Kortom: de anti-kraakwet deed volgens de Raad niets tegen protestkraken, en noch de huisvestingsproblematiek noch de sociale onrust werden ermee aangepakt. Dit uitgebreide, onderbouwde verhaal bracht voornamelijk de confessionele partijen in de Eerste Kamer aan het wankelen. De invloed van de kerken op hun partijprogramma was nog steeds groot, en aan de oproep van de Raad van Kerken om de stemming over de wet op te schorten werd uiteindelijk gehoor gegeven.

³⁸ Hiermee wordt bedoeld dat de wet zal aansluiten bij breed gedeelde normen, namelijk: andermans eigendom betrekken is een vorm van stelen, en stelen is een onwenselijke vorm van gedrag. Het rapport noemt deze redenering “getuigen van een ethische keuze die niet door de rapportcommissie gedeeld wordt”, omdat mensenrechten in het geding zijn en eigendomsrecht hier volgens hen ondergeschikt aan is.

³⁹ Berkhof, *Kraken in Nederland: rapport van de Raad van Kerken in Nederland*, p. 10-11.

⁴⁰ *ibid.*

2.4 De gemeente worstelt met een nieuwe verantwoordelijkheid

Terwijl op landelijk niveau de discussie over kraken en woningnood voortduurde, was op lokaal niveau vooral aandacht voor de omgang met de krakers in de praktijk. Waar de gemeenten zich in eerste instantie nog wel konden redden met het negeren of incidenteel spontaan ontruimen van een bezet pand, werden de krakersbewegingen steeds groter en beter georganiseerd. Daarnaast was kraken al snel niet meer een incidenteel, Randstedelijk fenomeen. Acties ontstonden overal in het land, ook in kleinere plaatsen en dorpen. De ad hoc-handhaving die op het gebied van kraken werd toegepast bleek ontoereikend. Er werden verschillende wetsbepalingen gebruikt om toch te kunnen handhaven: huisvredebreuk, verstoring van de openbare orde, vandalisme, criminele vereniging, openlijke geweldpleging. Echter, na de uitspraak van de Hoge Raad in 1971 die de rechten van de krakers definitief muurvast zette, werd het steeds lastiger om op deze manier te handelen. Krakers grepen hun wettelijke rechten met beide handen aan en waren steeds beter voorbereid. Tijdens kraakspreekuren en in handgeschreven handleidingen die voor een gulden in de “kraakkaffees” konden worden verkregen, stonden alle rechten die je als kraker kon aanwenden om vervolging te voorkomen. Dagvaarding van krakers werd bemoeilijkt doordat dit in eerste instantie niet anoniem mocht gebeuren. Als je als kraker weigerde je identiteit prijs te geven, kon je feitelijk niet meer vervolgd worden.⁴¹ Het “gat” in de wetgeving vormde voor veel gemeentes een probleem.⁴² Zich neerleggen bij de gerechtelijke uitspraak en de krakers zomaar hun gang laten gaan was voor de meeste gemeentes geen optie. Zij droegen de verantwoordelijkheid voor de ontruiming, en vooral voor de consequenties als er iets mis liep. De roep van de gemeenten richting het Rijk om een duidelijke richtlijn, werd niet gehonoreerd. Minister Schut van Volkshuisvesting en Ruimtelijke ordening (ARP) vond het niet nodig om nadere richtlijnen te geven, en liet het aan de gemeenten om hier zelf invulling aan te geven.⁴³ Dit zorgde uiteraard voor een veelvoud aan debatten, overwegingen en protocollen. De gemeente Den Haag stelde bijvoorbeeld vast dat ze dezelfde voorwaarden zou hanteren voor een kraker als voor een reguliere woningzoeker als het aankwam op de rechten van het bewonen. Als hieraan voldaan werd, was er volgens deze gemeente geen reden om de kraker uit te zetten. De krakers en de woningeigenaar moesten er

⁴¹ Hierop werd eind jaren '70 een truc bedacht waarbij de eigenaar van het leegstaande pand werd “aangeklaagd” voor het niet leeg opleveren van een pand, wat het mogelijk maakte om via de rechtbank de uitzetting van de krakers alsnog te bewerkstelligen. Dit zorgde voor veel kritiek op de rechterlijke macht, onder andere omdat een derde partij (in dit geval de kraker) wettelijk gezien geen consequenties mag ondervinden van een dergelijke situatie. In 1983 werd deze praktijk niet rechtsgeldig verklaard, maar de invoering van de Leegstandwet begin jaren '80 had deze truc al irrelevant gemaakt.

⁴² *Algemeen Handelsblad*, 22-07-1970.

⁴³ *Trouw*, 29-05-1970.

samen uitkomen, en als dit niet lukte, restte er voor de eigenaar alleen een gerechtelijke procedure om toch van de krakers af te komen.⁴⁴

2.5 Het protest verhardt

Na het links-progressieve kabinet van 1973 volgde na de verkiezingen van 1977 een zeer moeizame formatie, waarbij de plannen voor een kabinet Den Uyl-II stuksloegen op onenigheid tussen PvdA en CDA. Doordat ARP, KVP en CHU voor deze verkiezingen voor het eerst als één partij (het in 1980 gevormde CDA) verkiesbaar waren, konden zij samen met de VVD de verkiezingswinnaar PvdA uiteindelijk volledig buitenspel zetten. In de discussie over de rechten van de kraker versus de bescherming van het eigendomsrecht, kreeg het laatste door de terugkeer naar een meer conservatieve stroom weer meer aandacht. De voedingsbodem voor een landelijke wetgeving ten aanzien van kraken groeide. In 1981 volgde het zeer kortstondige kabinet van Agt-II, dat al na 8 maanden viel door spanningen die vanaf het begin tussen de coalitiepartijen bestonden. In de daaropvolgende verkiezingen won de PvdA weer, maar net als in 1977 waren het weer het CDA en de VVD die het kabinet vormden. Naast dat deze kabinetten conservatiever van aard waren, werd de toon van een deel van de krakersbeweging in de jaren '80 steeds harder. Deze veranderde beweging zag kraken steeds minder als een pragmatische woningoplossing en meer als een protestactie, waarbij anarchisme het ultieme streven was. Kraakacties werden ook vaker gebruikt om aandacht te vragen voor andere misstanden dan alleen de woningnood. De krakersacties werden met steeds meer agressie neergeslagen. De ontruiming verliepen op grotere schaal, met meer inzet van politie en met grover materieel. De meest extreme gevallen hiervan vonden plaats tijdens het Kroningsoproer in april 1980 en tijdens de Nijmeegse Piersonrellen in februari 1981.⁴⁵ In beide gevallen liepen de protesten uit de hand met inzet van ME, tankauto's, waterkanonnen, braak- en traangas tot gevolg. Door de veranderende aard van de kraakbeweging lukte het om voor kraakacties andere groepen mensen te mobiliseren. Niet alleen krakers maar ook oud-krakers en oproerkraaiers voelden zich tot de protesten aangetrokken. Tijdens het Kroningsoproer sloot bijvoorbeeld een groep Ajax-hooligans zich spontaan bij de beweging aan.

Eind jaren '70 was de anti-kraakwet afgewezen, in zekere zin om barmhartige redenen. Veel partijen lieten het leed van de woningzoekende in eerste instantie zwaarder wegen dan het criminele aspect van het kraken. Door het toenemende geweld dat met kraakacties gepaard ging begon deze balans naar de andere kant uit te slaan, en het begrip hiervoor in de samenleving af te nemen. Daarnaast viel PvdA bij de verkiezingen van 1986 opnieuw buiten de boot, in het

⁴⁴ *Algemeen Dagblad*, 12-05-1970.

⁴⁵ Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur – geschiedenis van de kraakbeweging (1964-1999)*, p.146ii.

voordeel van de VVD, dat weer samen met het CDA kon regeren. Het is niet verwonderlijk dat met deze partijen aan het roer, de weg ook vrij lag voor het alsnog invoeren van een anti-kraakwet. Coalitiepartners CDA en VVD waren namelijk al vanaf het begin voorstanders voor strengere regulering op het gebied van kraken. In 1986 trad de Leegstandswet in werking. Onder krakers staat deze bekend als “429sexies”, naar artikel 429 in het Wetboek van Strafrecht. Hierin werd kraken nog niet geheel verboden, maar wel erg moeilijk gemaakt. Kraken verschoof nu alsnog van het civiel recht naar het strafrecht. Voor krakers betekende dit een strafblad bij vervolging. Panden mochten met ingang van de Leegstandswet pas legaal gekraakt worden wanneer ze minstens 1 jaar bewijsbaar leegstonden. Dit was voor krakers moeilijk aan te tonen. Als de eigenaar, ongeacht de periode van leegstand, een “realistisch plan” voor het leegstaande pand beschikbaar had, was de kraak ook niet toegestaan. Het veroorzaken van overlast kon nu wettelijk met uitzetting bestraft worden. Omdat deze bepaling zeer breed kon worden opgevat, gaf dit politie en justitie veel handelingsbevoegdheid. De politie mocht in het kader van deze wet bijvoorbeeld zonder huiszoekingsbevel binnentreden. Krakers mochten daarnaast nu ook anoniem gedagvaard worden. Het niet prijsgeven van hun identiteit werkte, anders dan voorheen, niet meer als manier om onder vervolging uit te komen. Tot grote onvrede bij krakers werd in deze wet ook anti-kraakbewoning mogelijk gemaakt, destijds ook wel “kraakwacht” genoemd. Hierbij werden leegstaande panden tegen betaling tijdelijk legaal bewoond, maar zonder de bescherming van een officieel huurcontract.⁴⁶ Dit ging in tegen alles waar de krakers voor stredden, en het zorgde er daarnaast voor dat er minder te kraken viel. Wat hiernaast ook nog een rol speelde, is dat de grote stadsvernieuwing die eind jaren '60 nog volop aan de gang was rond deze tijd ofwel was afgerond, ofwel tijdelijk gepauzeerd was om financiële en bouwkundige redenen. Dit maakte dat er simpelweg minder leegstand was, waardoor de krakersbewegingen langzaam uitstierven. Kraken werd in Nederland in 2010 officieel verboden bij het in werking treden van de Wet Kraken en Leegstand. In 2022 werd deze aangevuld met de Wet handhaving kraakverbod. Deze wet zorgde ervoor dat de ontruimingsaankondiging van 8 weken naar 3 dagen ging.⁴⁷

⁴⁶ Artikel 429 Wetboek van Strafrecht, zie oa. lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR34965.

⁴⁷ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/woning-huren/vraag-en-antwoord/is-het-kraken-van-een-woning-strafbaar>.

3. Kraken in Groningen

3.1 Politieke situatie in Groningen

De sociale onrust in de jaren '60 had ook op gemeentelijk niveau zijn weerslag. Deze leidde in Groningen uiteindelijk in 1972 tot de val van het afspiegelingscollege van B&W. Hierna werd een links programcollege gevormd met PvdA, D'66, CPN, PSP, en PPR, met vier PvdA-wethouders, één CPN-wethouder en één D66-wethouder. De PvdA was lange tijd in Groningen de grootste partij. Ook in 1972 werd zij de grootste. Er was op dat moment binnen de partij sprake van een nieuwe, jonge golf aan leden, waar onder anderen Max van den Berg en Jacques Wallage deel van uitmaakten.⁴⁸ Deze golf was binnen de partij zo'n groot omslagpunt, dat er zelfs werd gesproken van een "staatsgreep". Beide politici zouden veel voor de stad Groningen gaan betekenen. Jacques Wallage werd Wethouder van Onderwijs en in 1979 loco-burgemeester van Groningen. Hij bleef dit tot 1981, waarna hij zitting nam in de Tweede Kamer.⁴⁹ Max van den Berg werd op 26-jarige leeftijd wethouder van onder andere Volkshuisvesting en Openbare Werken.⁵⁰ Hij onderhield goede banden met ondernemers in de stad, waardoor hij veel voor elkaar kreeg, maar er ook wel eens de beschuldiging viel dat hij voor een PvdA'er wel erg aan de kant van het geld stond.⁵¹ In 1978 werd hij opgevolgd door Ypke Gietema, die in in 1974 met voorkeursstemmen tot raadslid gekozen was. Gietema was niet alleen betrokken bij de ontruiming dan wel legalisering en ontwikkeling van verschillende kraakpanden in Groningen, hij was daarnaast instrumenteel voor de grootste stadsvernieuwing die de stad Groningen in lange tijd had gekend. Hij ontving daarvoor in 1992 de Rotterdam-Maaskantprijs. De jury van de prijs beargumenteerde dat Gietema "in de stad Groningen zijn energie besteed heeft om bij het stadsbestuur en de burgerij het besef ingang te doen vinden dat een hoogwaardige architectuur een van de voornaamste condities is voor een goed ontplooid menselijk leven en samenleven, wezenlijk bestanddeel van de cultuur is, en dat zulke architectuur niet kan ontstaan door de wegen van de minste weerstand, de gemakzucht en alleen ambtelijke procedures te volgen".⁵² In het boek dat ter ere van de prijsuitreiking over zijn carrière verscheen, wordt nagenoeg niet over de kraakpanden gesproken, terwijl dit een groot onderdeel van zijn vakgebied was en daarmee veel van zijn dagelijkse werkzaamheden behelsde. Daarmee wordt duidelijk dat de inzet van de krakers voor stadsbehoud en -vernieuwing door velen niet erkend werd.

⁴⁸ Luuk Hajema, *De Glazenwassers van het Bestuur: lokale overheid, massamedia, burgers en communicatie. Groningen in landelijk perspectief 1945-2001*. (Groningen 2001), p.184-186.

⁴⁹ https://www.parlement.com/id/vg09llmvo7y6/j_jacques_wallage.

⁵⁰ https://www.parlement.com/id/vg09lm09e9uv/m_j_max_van_den_berg.

⁵¹ IGLO, nr. 1, (1981), p. 10.

⁵² Michelle Provoost, *De omslag – Ypke Gietema en de stad Groningen* (Rotterdam 1992), p.3.

Interessant genoeg haalde Gietema voor verschillende woonprojecten de projectontwikkelaar binnen die hem tijdens eerdere onderhandelingen het leven zuur had gemaakt. Ondanks zijn inzet voor het behoud van verschillende kraakpanden, waren niet alle krakers tevreden over hem. Later in zijn carrière werd hij zelfs het doelwit van de protesten. Hem en de gemeente werd geldverspilling, ondemocratisch gedrag en scoringsdrang verweten.⁵³

Los van de structuur van de gemeenteraad destijds was er, kenmerkend voor de tijd, een behoorlijk actieve buitenparlementaire oppositie in de vorm van buurt-, studenten-, en werkende jongerenorganisaties. In het bijzonder werd dit zichtbaar nadat Marcel van Dam als Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening op 23 december 1975 een zogenaamde circulaire verstuurde. Hierin riep hij bepaalde gemeentes, waaronder Groningen, op tot het samenstellen van een stuurgroep om toe te zien op de uitvoering van zijn op 14 juli 1975 gepresenteerde nota betreffende de huisvesting van alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens.⁵⁴ Deze stuurgroepen dienden de mogelijkheid tot deze huisvesting te onderzoeken, en daarnaast de mogelijkheid om alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens als zodanig bij de gemeente te registreren te verwezenlijken.⁵⁵ Op 8 maart 1976 werd hier door de gemeente invulling aan gegeven, op 6 juli 1976 was de stuurgroep volledig ingevuld en op 2 augustus 1976 officieel beëdigd.⁵⁶ De stuurgroep werd ingevuld met de wethouder van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (in 1976 was dit Ypke Gietema), en vertegenwoordigers van de woningbouwverenigingen, Rijksuniversiteit Groningen (S.S.H. - studentenhuisvesting), de H.B.O.-bond, de jongerenvakcentrales, de jongerenafdelingen van politieke partijen en een vertegenwoordiger van de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting.⁵⁷ Het is duidelijk dat de stuurgroep de jongeren in de stad Groningen veel ruimte bood om hun ideeën te verwezenlijken. Het is daarnaast bijzonder opmerkelijk dat het college van B&W ervoor koos om zelf geen zitting te nemen in de stuurgroep, iets wat in andere stuurgroepen in het land wel gebeurde. Dit gaf de stuurgroep, en daarmee de jongerenorganisaties, veel vrijheid om een eigen koers te bepalen. Ook bij de kraakacties konden de krakers rekenen op deze jongerenorganisaties.

3.2 Twee kraakorganisaties

Naast de jongerenbewegingen kende Groningen twee georganiseerde kraakgroepen. Deze bestonden tegelijk, en opereerden naast elkaar. Ze organiseerden hun eigen kraaksprekuren en

⁵³ *Nieuwsblad van het Noorden*, 02-03-1989.

⁵⁴ Brief afdeling Directie Algemene Zaken aan de Colleges van Burgemeester en Wethouders van de onderscheidene gemeenten, kenmerk MG 75-46, 23-12-1975 (GA 1316).

⁵⁵ Deze specifieke woningen worden hierna "van Dam-eenheden" genoemd.

⁵⁶ Brief aan college B&W Gemeente Groningen, 22-07-1976 (GA 1316).

⁵⁷ Brief aan College B&W Gemeente Groningen, 08-03-1976 (GA 1316).

activiteiten, maar door hun gemeenschappelijke toewijding aan het kraken, kwam het voor dat ze zich voor dezelfde doelen inzetten. Beide organisaties hadden een eigen karakter, als het ware een voortzetting van de verzuiling. Het verschil in de inzet van de organisaties geeft duidelijk het verloop van het doel van kraken weer. De Praktiese Kraakgroep Groningen (PKG) zette zich in voor woning- en monumentenbehoud. Zij was daardoor zeer bereid om in overleg te treden met gemeente en eigenaar, en probeerde zo ook ontruiming te voorkomen. Hun bereidwilligheid om samen te werken blijkt ook uit het feit dat zij samen met de Rijksuniversiteit zij een jongerenhuisvestigingsproject leidde.⁵⁸ De groepering was uitgebreid georganiseerd, met een opvallend sterke hiërarchie; een structuur die normaliter door krakers werd afgewezen. De PKG ontstond in oktober 1977 na afsplitsing van het in juli 1977 opgerichte Krakers Kollektief Groningen (KKG). Het KKG organiseerde een demonstratieve kraak in een hotel op de hoek van de Carolieweg. Dit vormde in Groningen als het ware het startsein voor de kraakbeweging.⁵⁹ Op 30 maart 1978 werd de PKG ondergebracht in Stichting Geus.⁶⁰ De PKG wilde namelijk onderhandelen met Woningbouwvereniging Groningen over een regeling “flexibel leegstandsbeheer”, waarbij de vereniging langdurig leegstaande panden bij de stichting in beheer gaf. Hiervoor was de vorming van de stichting een noodzaak. Deze regeling kwam er uiteindelijk, en tevens een samenwerking met andere woningbouwverenigingen in Groningen. Het lukte de stichting uiteindelijk niet om subsidie te bemachtigen, ook al werd de stichting door de gemeente vrij serieus genomen, en onder andere gevraagd om in de HAT-stuurgroep zitting te nemen.⁶¹ De stichting zette zich in om het doel van kraken onder de aandacht te brengen. Hiervoor produceerde zij, net als de Raad van Kerken, een nota om in te gaan op wie de krakers zijn, om zo meer respect en sympathie voor de acties te genereren.⁶²

Het andere afgesplitste deel van de voormalige KKG vormt de Kraakorganisatie Groningen (KOG). Deze voormalige KKG-leden waren voornamelijk politiek gemotiveerd: zij zagen het kraken als een manier van actievoeren, en wilden met hun bezettingen een statement maken. Langdurige bewoning was daarom ook niet de inzet, het demonstratieve karakter was belangrijker. Dit is ook terug te zien in de keuze voor de te kraken objecten en het soort krakers dat bij de organisaties was aangesloten. Ontruiming was iets dat aan hun doel van actievoeren bijdroeg en dit gingen de KOG-leden daarom niet uit de weg. De groep was daardoor ook minder geneigd tot praten en compromissen sluiten. In tegenstelling tot de PKG was de KOG minder gericht op het kweken van begrip, en “lobbyde” dan ook niet bij de gemeente, universiteit en andere woonorganisaties, zoals de PKG wel deed.⁶³ De KOG was in eerste instantie als

⁵⁸ *Jaarverslag jongerenwoonprojekt Geus 1980-1981* (GA 1291).

⁵⁹ Peter Wolters, *Verslag van praktijkoriëntatie bij de Stichting Geus*, (Groningen 1979), p.2.

⁶⁰ Akte van oprichting Stichting Geus door advocaat E. R. Bossinade (GA 1291).

⁶¹ idem, p.3.

⁶² PKG, *Nota Herhuisvesting*, mei 1980 (GA 1291).

⁶³ Interview *Inbreken zonder buit* - Piet de Koning, <https://archiv.squat.net/nl/generatie/koning.html> op 08-11-2022.

“huisvestingsgroep” verbonden aan jongerencentrum Vera. Vera heeft in Groningen in zekere zin aan de basis gestaan van het oprichten van een echte kraakorganisatie. Veri et Recti Amici (“ware en oprechte vrienden”) werd in 1899 opgericht als een gereformeerde studentendebatgroep. Vanaf de jaren '60 veranderde dit karakter, en uiteindelijk werd in de jaren '70 besloten de vereniging voor iedereen open te stellen.⁶⁴ Vera vormde zich in die tijd om tot een links politiek en cultureel geëngageerd jongerencentrum, dat veel krakersacties steunde. Daarnaast vormde ze de thuisbasis voor het kraakspreekuur van de KOG⁶⁵. Niet alle Vera-leden stonden hierachter, omdat ze niet geassocieerd wilden worden met het illegale karakter van (een deel van) de kraakactiviteiten, en omdat de KOG-leden geweld als pressiemiddel niet wilden uitsluiten. Gezien het feit dat Vera ook een subgroep had die zich op wereldvrede richtte, is het niet verwonderlijk dat er binnen Vera discussie ontstond of ze de KOG moesten blijven ondersteunen. Echter werd ook binnen die gelederen het kraken gezien als iets dat noodzakelijk was. Toen het kraken als sociale beweging steeds groter werd, en verschillende kraakgroepjes zich bij de KOG aansloten, werd de organisatie als vanzelf zelfstandig.⁶⁶ Van deze organisatie is aanzienlijk minder administratie bewaard gebleven. Hierom is het ook moeilijker vast te stellen wanneer de organisatie precies opgericht is, en wanneer deze werd opgeheven. Omdat binnen de KOG een sterke afkeer van hiërarchie heerste, is het aannemelijk dat hun vergaderingen minder vaak en minder gestructureerd plaatsvonden, en dat zij in plaats daarvan meer gericht waren op het praktische uitvoeren van kraken.

Naast Vera was er nog een andere belangrijke partij die aan de basis van de kraakbewegingen in Groningen stond. Het gaat om de in 1971 uit de Groninger Studentenraad (Gronstra) en Studenten Vak Beweging (SVB) ontstane Groninger Studentenbond.⁶⁷ Dit is een studentenvakbond die nog steeds in Groningen actief is. De bond hield zich in eerste instantie voornamelijk bezig met het behartigen van de belangen van studenten. Dit deed ze door protesten te organiseren, maar ook door bijvoorbeeld collectiviteitskortingen op studieboeken aan te bieden. In de loop van de jaren '80 werd zij steeds activistischer en breder georiënteerd, en was onder andere betrokken bij de vredesbeweging, vrouwenemancipatie en milieuactivisme. Inmiddels is de bond weer specifiek gericht op studentenbelangen.⁶⁸

⁶⁴ <https://www.vera-groningen.nl/info/history/?lang=nl> op 10-11-2022.

⁶⁵ *Eerste Groninger Kraakkrant*, jaar van uitgave onbekend (IISG, 005-1.1).

⁶⁶ *Vera 10 jaar jongerencentrum*, 1984 (GA 1082).

⁶⁷ In 1966 was Jacques Wallage voorzitter van de Gronstra, zie Hajema, *De Glazenwassers van het Bestuur: lokale overheid, massamedia, burgers en communicatie. Groningen in landelijk perspectief 1945-2001*. p.185.

⁶⁸ <https://groningerstudentenbond.nl/geschiedenis/> op 10-11-2022

3.3 Kraakpand Radolala

In de relatief korte periode waarin in Groningen op regelmatige basis gekraakt werd, zijn er veel panden bezet geweest. Door het georganiseerde karakter van de kraakgroepen en de vele steunbetuigingen van externe organisaties, inwoners en politici, was er eigenlijk altijd wel een actie gaande. Sommige kraakpanden werden binnen enkele uren na de bezetting alweer ontruimd, maar er zijn ook panden die het meerdere jaren gered hebben, of zelfs nog steeds (in alternatieve vorm) bestaan. Een uitputtend overzicht van alle gekraakte panden in Groningen is helaas lastig te geven. Ten eerste omdat niet van alle kraken documentatie bestaat, en ten tweede omdat het daarnaast ook niet altijd duidelijk is hoe de pogingen tot het kraken precies verliepen. Duidelijk is wel dat de manier waarop de kraakacties aan hun einde kwamen erg verschillend van aard was.

Ontruiming als het einde van een kraakpand kwam vaak voor. Echter was voor het voortbestaan van een kraakpand de onderlinge sociale structuur vaak doorslaggevend. Een voorbeeld van een bekend Gronings kraakpand dat het onder meer door onderlinge onenigheid niet als zodanig heeft gered is Radolala. Dit pand aan de Radesingel werd gekraakt in november 1978. Het pand stond op dat moment al langere tijd leeg en was in beheer van Bouwonderneming Noord, waarmee de krakers in een langlopend conflict raakten. Dit pand was een kraakpand van formaat, dat het lange tijd uithield. Naast woonruimte waren er in het pand ook verschillende werkplaatsen en was er ruimte voor culturele activiteiten. Het podium voor experimenteel theater, muziek-evenementen en de bar waren erg in trek in het alternatieve uitgaansleven van de vroege jaren tachtig. Het pand diende daarnaast als thuisbasis voor het voorbereiden van andere kraken in de stad. In een pamflet uit 1981, wanneer de gemeente uitzetting heeft aangekondigd, riepen de bewoners van Radolala op tot verzet bij het grote publiek. De bewoners voelden zich misleid door de Koöperatieve Arkitekten Werkplaats (KAWP), de organisatie die op dat moment ook met de gemeente en bewoners van Poli/RKZ samenwerkte. De KAWP had voor Radolala een ontwerp gemaakt waar de wensen van de bewoners volgens Radolala niet goed in terugkwamen. De gemeente had inmiddels besloten het pand aan te kopen, en er met de KAWP van Dam-eenheden in te maken. Volgens de bewoners moet op deze manier “een tamelijk uniek en veelzijdig pand”, via “duistere truuks” plaatsmaken voor “de zoveelste van Damtoren”.⁶⁹ De samenwerking met woningsbouwverenigingen, KAWP, stuurgroep HAT en LOBH die voor andere panden goed uitpakt, was deze krakers een doorn in het oog. Zij waren ontstemd over het feit dat zij de moeite in de kraak en het onderhoud staken terwijl de externe partijen op het laatste moment met de eer gingen strijken, en daarnaast hun plannen zonder oog voor de bewoners op hadden gesteld. Aan het eind van het pamflet schreven

⁶⁹ Ongetiteld pamflet bewoners Radolala/Schooljedad, 1981 (GA 1743).

de krakers: “Ons pand kunnen we misschien verliezen (dat gebeurt trouwens via overleg net zo goed), onze strijdbaarheid willen we behouden.” Daarom kozen zij ervoor om niet meer met gemeente en instanties om tafel te gaan. Uit verschillende briefwisselingen tussen de KAWP en Radolala, waarbij deze brieven ook aan andere betrokkenen, zoals de stuurgroep HAT, LOBH, andere kraakpanden in Groningen en verschillende nieuwsmedia werden verstrekt, blijkt dat binnen het pand grote onenigheid over de koers bestond.⁷⁰ Uiteindelijk viel de groep hierdoor uit elkaar. De plannen van de gemeente gingen wel door, met of zonder de activistische krakers.

3.4 Het Groninger Model

Kenmerkend voor de omgang van de Groninger autoriteiten met de krakers was de hoge mate waarin overleg mogelijk was. Grootschalige, gewelddadige ontruimingën kwamen, zeker in het eerdere stadium, nauwelijks voor. Wellicht is dit ook een van de redenen dat er in landelijke nieuwsmedia nauwelijks over de beweging werd bericht, terwijl deze minstens zo groot was als in de grote steden. De manier waarop er met de meeste grote kraakpanden in de stad werd omgegaan, kwam al snel breed bekend te staan als “het Groninger Model”. In een artikel van *Nieuwsblad van het Noorden* legt de Groningse ambtenaar Wout Brinkhuis uit dat ondanks alles, het Groninger Model het enige juiste is, want “alleen aan de onderhandelingstafel kun je winnen”.⁷¹ De manier van handelen is namelijk onderscheidend van hoe dit in andere steden gaat. In een interview met een kraker wordt duidelijk dat in Groningen noch de krakers, noch de politie op die “Amsterdamse perikelen” zit te wachten.⁷² Wellicht niet verrassend is het, dat de krakers die het meeste in dit model mee gingen, ook de grootste resultaten boekten, in de zin dat hun panden mochten blijven bestaan.⁷³ Uit het verhaal van Radolala wordt ook duidelijk dat de krakers tijdens de onderhandelingen meestal niet erg sterk stonden. Het is niet verrassend dat de partij die het geld investeert ook de grootste zeggenschap in het eindresultaat heeft. Wanneer de krakers en de pandeigenaren bereid waren te overleggen, verschillende mogelijkheden te overwegen en externe partijen in hun overleg toelieten om te bemiddelen, kon de weg voor legalisatie van kraakpanden soms toch worden vrijgemaakt. Ook kraakpand en voormalig hotel Baulig-Indië kon uiteindelijk in aangepaste vorm blijven bestaan, na uitvoerig overleg met de gemeente en externe partijen zoals de KAWP en stuurgroep HAT.

Bij andere panden, zoals de Faun in het centrum van de stad, zorgde het persoonlijke overleg met loco-burgemeester Jacques Wallage ervoor dat de krakers het pand rustig verlieten,

⁷⁰ Pamflet *Radolala doet blablabla*, 23-09-1982 (GA 1743).

⁷¹ *Nieuwsblad van het Noorden*, 26-03-1981.

⁷² *Krakerskrant De Aanzet*, p.17 (IISG 003, map 2.1).

⁷³ Niet voor alle krakers was de permanente bewoning het “einddoel”, de meer activistische krakers hadden dit statement dus niet onderschreven.

en het op handen zijnde opstootje op straat uiteindelijk uitdoofde.⁷⁴ In een artikel van de Leeuwarder Courant verscheen echter ook een kritisch artikel over het Groninger Model, omdat dit alleen functioneerde wanneer beide partijen het eens konden worden. In het artikel wordt de escalatie van de situaties echter niet gelegd bij het falen van het overlegmodel, maar bij de verharding van de kraakbeweging, en er wordt gesteld dat “de situatie rond een kraakpand nog nimmer zo geëscaleerd [is] dat echt een oorlog in de Groninger binnenstad zal uitbreken zoals in Amsterdam en Nijmegen beleefden”, maar “wat niet is, kan nog komen, en als de relatie tussen de kraakbeweging en de overheid in Groningen zich blijven [sic] ontwikkelen zoals de laatste dagen, lijkt dat moment niet ver meer”.⁷⁵

3.5 Kraken verhardt

Dat het kraken en de handhaving hiervan ook in Groningen eind jaren tachtig verhardde, wordt duidelijk bij de gewelddadige ontruiming van de panden Hotel Frigge in 1989 en het Wolters-Noordhoff Complex in 1990. Naar aanleiding van de in de ogen van de krakers onterechte ontruiming van Hotel Frigge, bezette een aantal krakers de burgemeesterskamer van de toenmalige burgemeester Buiters. Uit verschillende bronnen blijkt dat deze ontruiming niet zachtvaardig verliep. Onder andere het Nieuwsblad van het Noorden berichtte dat er klappen vielen.⁷⁶ De ontruiming van het Wolters-Noordhoff Complex staat bekend als een van de meest gewelddadige kraakontruiming in de Nederlandse geschiedenis. Hierbij werd zeer veel geweld gebruikt, en werden grote groepen opgepakt en vastgezet.⁷⁷ Ook los van specifieke kraakacties waren er geweldsincidenten. In een actieverklaring van een anonieme kraakgroep valt het volgende te lezen:

“Op woensdag 3 december hebben wij de ruiten van het PvdA-pand in de Kromme Elleboog [in Groningen stad] ingegooid. Dit naar aanleiding van de recente ontruiming van de Grote Wetering in Amsterdam. Waarom juist het PvdA pand het doel van onze actie is geworden, is om het feit dat de PvdA (met name Polak) de winstbelangen van speculanten en huiseigenaren stelt boven de belangen van woningzoekenden [...].”

De krakers meenden dat de PvdA aan de kant van het kapitaal stond. Dit manifest maakt duidelijk dat door kraken directe huisvesting creëren niet (langer) het doel van de acties was. Vanwege onvrede over de situatie in Amsterdam en het handelen van de burgemeester aldaar,

⁷⁴ In een brief van 09-05-1980 (GA 3334) beschrijft de KOG hoe de pers ten onrechte bericht dat het bij de Faun om een demonstratieve kraak ging, terwijl de bewoningsintentie er wel was. Echter bleken de bewoners niet gemotiveerd genoeg, waarna er na gesprekken met de politie en B&W besloten is om het pand te verlaten.

⁷⁵ Leeuwarder Courant, 10-12-1981.

⁷⁶ Nieuwsblad van het Noorden, 02-03-1989.

⁷⁷ Zie onder andere *De slag om het WNC* (1990, Afd. Voorlichting Gemeentepolitie Groningen).

werden ruiten van een lokaal partijpand ingegooid. Een gewelddadige actie, die ook nog eens geen woningruimte opleverde, maar een protestfunctie had.⁷⁸

⁷⁸ Ongetiteld pamflet, anonieme kraakgroep Groningen (GA 3334).

4. De kraak en oprichting van woongroep Poli/RKZ

4.1 Het ziekenhuis komt leeg te staan

Het vorige hoofdstuk eindigde met de verharding van de situatie in Groningen. Op het moment dat krakers hun pijlen richtten op een in augustus 1979 leeggekomen ziekenhuis, speelde dit in zijn geheel nog niet. Kraken was net in opkomst, het Groninger Model leek de standaard en daarnaast speelde er rondom het gebouw zoveel dat de gemeente wel iets anders te doen had dan krakers uitzetten. Waren de krakers een aantal jaren later geweest, dan is het met zekerheid te zeggen dat de situatie er heel anders uitgezien had.

In 1926 verhuisde het sinds 1897 aan de Oude Sint Jansstraat gevestigde Rooms Katholieke Ziekenhuis naar een nieuw gebouw in het Groningse stadsdeel Helpman. Tot dit gebouw medio jaren 1960 definitief uit zijn voegen was gegroeid, werd gedurende de 35 jaar dat het ziekenhuis aan de Emmastraat gevestigd was het complex continu uitgebreid met nieuwe gangen en gebouwen om patiënten en personeel te accommoderen. Dit zorgde voor een bijzonder groot complex, waarvan de delen van wisselende leeftijd en kwaliteit waren.⁷⁹ Daarom zegde de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid Bauke Roolvink (ARP) in 1968 zijn principiële medewerking toe aan de bouw van een nieuw ziekenhuis.⁸⁰ De bouw voor het nieuwe ziekenhuis begon in april 1976 op een nieuwe locatie aan de Van Swietenlaan in het Groningse stadsdeel Corpus Den Hoorn.

In de loop van dit jaar werd het oude gebouw aangeboden aan verschillende mogelijke kopers, waaronder de Gemeente Groningen, Rijksuniversiteit Groningen en Stichting Studentenhuisvesting. Deze partijen sloegen in eerste instantie het aanbod af. Woningstichting Concordia was wel geïnteresseerd, maar had tijd nodig om een officieel bod voor te bereiden.⁸¹ De goede contacten die wethouder Max van den Berg had met de bouwwereld maakten dat het ziekenhuisbestuur voor het RKZ-gebouw een koper in bouwbedrijf Wessels BV had gevonden. Dit was een teleurstelling voor woningstichting Concordia, én voor sommige collega's van Van den Berg in de gemeente Groningen, omdat zij hier alsnog mogelijkheden tot het realiseren van sociale woningbouw zagen.⁸² De gemeente had al langere tijd weinig aandacht besteed aan de wijk Helpman, en nieuwbouw zou de wijk wat impuls geven. Daarnaast was het gezien het chique karakter van de wijk gewenst om diversificatie aan te brengen met sociale huur.⁸³ Met de

⁷⁹ Haalbaarheidsonderzoek HAT, oktober 1979.

⁸⁰ Zie o.a. Jubileumuitgave *RKZ Skoop*, maart 1973, 8e jaargang, nr 14.

⁸¹ *IGLO*, jaargang 7, n1, (1981).

⁸² idem.

⁸³ Uitgave *Werkplan Wijkcomité Helpman*, 1982 (GA 1316).

verkoop aan het bouwbedrijf kon er geen sociale woningbouw meer gerealiseerd worden; om optimaal van zijn aankoop te profiteren wilde Wessels BV uitsluitend vrije sector- en premiekoopwoningen gaan aanbieden. Het voorlopige koopcontract met bouwbedrijf Wessels B.V. omvatte de volgende twee voorwaarden: Ten eerste kreeg de gemeente gedurende één maand de gelegenheid om het terrein alsnog voor dezelfde overeengekomen prijs te kopen, namelijk 8,5 miljoen gulden. Ten tweede moest de gemeente verklaren dat op het terrein mocht worden afgebroken en nieuw mocht worden gebouwd. Hierop nam de gemeenteraad een voorbereidingsbesluit, ter bescherming van het complex.⁸⁴ Door dit besluit te nemen konden er nog geen ingrijpende verbouwingen plaatsvinden. Hiermee legde de raad tevens vast dat er binnen een jaar een ontwerp-bestemmingsplan moest klaarliggen. Dit gebeurde nadat was gebleken dat de gemeente niet kon voldoen aan de voorwaarde om binnen één maand het terrein te kopen. Door het voorbereidingsbesluit kon de gemeente toch invloed op de bouw houden, ondanks dat zij hier geen concrete plannen voor had, en er ook al een voorlopig koopcontract met een projectontwikkelaar was opgesteld.⁸⁵

Ondertussen benaderde bouwbedrijf Wessels BV architectenbureau Kause om onderzoek te doen naar de mogelijkheden van het terrein. Er was op dit moment nog geen definitieve koopovereenkomst getekend, en doordat nu zowel het bouwbedrijf als de gemeente betrokken was geraakt, ontstond de lastige situatie die de afwikkeling van de verkoop van het RKZ nog lang zou bemoeilijken. De beide partijen waren (nog) niet bereid het geld op tafel te leggen, en waren daardoor afhankelijk van elkaar geworden. De officiële eigenaar van het pand was nog steeds het Rooms Katholieke Ziekenhuis, en het ziekenhuis was op dat moment ook nog in bedrijf, in afwachting van de bouw aan de Van Swietenlaan.⁸⁶

Na aanbevelingen van de dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, en de Hoofdingenieur directeur Volkshuisvesting nam het college van B&W op 27 september 1977 een aantal besluiten over de toekomst van het pand.⁸⁷ Ondanks dat het op dat moment een ziekenhuis was, werd er vastgelegd dat het complex in de toekomst een woonfunctie zou kunnen krijgen. Ook werd sloop van enkele delen niet uitgesloten, om een weg aan te leggen die de Emmastraat en de erachter gelegen Savornin Lohmanlaan aan elkaar zou verbinden. Deze zou dwars over het terrein gaan lopen, waardoor het gebouw grotendeels tegen de grond zou moeten. De polikliniek direct aan de Emmastraat, de zusterflat aan de andere kant van het terrein en de rest van het hoofdgebouw zouden wel kunnen blijven bestaan. Het proces werd in april 1978 opnieuw “gerekt” met een voorbereidingsbesluit.⁸⁸

⁸⁴ Andele Boomsma, *Niks moet, alles kan*, (Groningen 1982), p.8.

⁸⁵ Gemeentehandelingen 1979, Gemeente Groningen (GA 1316).

⁸⁶ *Rooilijn* – uitgave van het Planologisch en Demografisch instituut, januari 1984, p.8-9 (GA 1316).

⁸⁷ Gemeentehandelingen 1977, Gemeente Groningen (GA 1316).

⁸⁸ Gemeentehandelingen 1978, Gemeente Groningen (GA 1316).

De discussie over de invulling van de woonfunctie van het gebouw duurde voort. In mei 1978 publiceerde de Rijksoverheid een nieuw woningbouwprogramma, waarin stond dat nieuwe woningprojecten uit 45% woningwet-, 50% premiekoop- en 5% vrije sector-woningen moesten bestaan. Dit zou ook voor het RKZ gaan gelden als de gemeente ermee verder zou gaan. De gemeente vroeg het Rijk daarop om een bijdrage van 5 miljoen voor de realisatie van de woningen, maar dit werd afgewezen. Bouwbedrijf Wessels B.V. was inmiddels heringericht, en had de werkzaamheden bouw en projectontwikkeling gescheiden. Projectontwikkelaar Geerlings ging verder onder zijn eigen naam, en nam het RKZ-project mee. Doordat het Rijk de bijdrage aan de bouw had afgewezen, gaf dit hem ruimte om zijn plan er alsnog door te krijgen: 4% woningwet- 76% premiekoop- en 20% vrije sector-woningen.⁸⁹

In de periode van 9-22 mei 1979 vond de definitieve verhuizing van het ziekenhuis plaats; de patiënten en het personeel vertrokken naar de nieuwe locatie aan de Van Swietenlaan. Het ziekenhuis stond vanaf nu definitief leeg. Niet lang hierna keurde het college van B&W de plannen van architect Kause en bouwbedrijf Geerlings B.V. goed.

4.2 Het ziekenhuis wordt gekraakt

Op 28 augustus 1979 kraakten kraakorganisaties KOG en PKG in een zeldzame samenwerking de polikliniek van het ziekenhuis. Deze panden liggen direct aan de Emmastraat, voor het ziekenhuisgebouw zelf, en gingen vanaf dat moment door het leven als Woongroep de Poli, naar de eerdere bestemming van de panden. De kraak werd voorbereid in Gronings kraakpand Radolala; de keuze voor deze locatie zorgde voor bekendheid van de actie onder een grote groep Groningse krakers. Het relatieve gemak waarmee de kraak lukte, inspireerde de krakers om het groots aan te pakken. In de gekraakte panden werden plannen gemaakt om het “hoofdgebouw” te kraken. Groningse jongerenorganisaties Vera, GSB, PSP, de krakers van de Poli en kraakorganisatie KOG wisten in korte tijd wel honderd mensen op de been te brengen, ook krakers uit andere Nederlandse steden. In de nacht van 2 op 3 september lukte het een klein groepje om de nachtbewaker af te leiden. Een enorme groep krakers bestormde vervolgens het gebouw. Zodra de kraak was gelukt, vertrokken de meesten weer. Slechts een kleine groep bleef in het RKZ achter.⁹⁰

In eerste instantie was deze grote kraakactie bedoeld als een “etalagekraak”, een actie om aandacht mee te vragen. Hieruit blijkt dat de krakers anticipeerden op een ontruiming. Deze ontruiming bleef echter uit. Burgemeester Bouter (PvdA) zou het “op z’n Gronings” aanpakken.⁹¹

⁸⁹ *Rooilijn* (1984), p.8-9 (GA 1316-17).

⁹⁰ *IGLO*, jaargang 7, n1, (1981).

⁹¹ Rapport *Een en Twee betaalbare huisvesting is gemaakt in opdracht van de stuurgroep alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens. Architectenwerkplaats, LOBH, werkgroep RKZ*, 10 oktober 1979.

Mocht er al ontruimd worden, dan zou dat niet overhaast gebeuren, maar eerst rustig met het college van B&W worden besproken. De overlegcultuur die er in Groningen op dit gebied bestond was leidend. De krakers hadden geheime contacten met CPN-wethouder Thewis Wits, die hen op de hoogte zou stellen in het geval dat er toch tot ontruiming besloten zou worden. Op deze manier hadden de krakers tijd om zich voor te bereiden.⁹² Doordat burgemeester Buijter de actie als een bezettingsactie zag en niet als een echte kraak, kon voorbij gegaan worden aan redenen die normaliter werden gebruikt om tot een ontruiming over te gaan. Toen er niet ontruimd werd, gaf dit de RKZ-krakers de mogelijkheid en de motivatie om er een echte woningkraak van te maken. Zij gingen daarom alsnog snel over tot het bewoonbaar maken van het gebouw en het vinden van meer mensen om het enorme pand te betrekken.

4.3 De onderhandelingen beginnen

Vlak na de kraak verzochten krakers en de vele solidaire organisaties de in 1976 opgerichte stuurgroep HAT om steun bij een onderzoek naar de verbouwmogelijkheden van de panden. De HAT stemde in, waarna de werkgroep RKZ werd opgericht. Hierin werd ook de Poli vertegenwoordigd. De werkgroep bestond uit een enorme hoeveelheid betrokken organisaties, waaronder een vertegenwoordiging van diverse politieke organisaties, sociale huisvestingsorganisaties en uiteraard kraakorganisaties.⁹³ Er kwam een overleg tussen deze nieuwe werkgroep, de gemeente Groningen en projectontwikkelaar Geerlings. Omdat de belangen zo erg uit elkaar lagen, leidde dit overleg niet tot een doorbraak. In oktober werd het haalbaarheidsonderzoek van de HAT gepresenteerd. Hieruit bleek dat de panden in relatief goede staat waren, in ieder geval goed genoeg om een verbouwing te laten doorgaan. De kosten voor de verbouwing werden door HAT geraamd op 2 miljoen gulden, zo'n 5000 gulden per wooneenheid. Om deze verbouwing te realiseren kon er, zo dachten zij, een bijdrage van het Rijk verwacht worden.⁹⁴

Op 19 oktober 1979 vond een zogenaamd politiek forum plaats. Hier betuigden de partijen PvdA, D'66, CPN, PSP, PPR en opmerkelijk genoeg ook de VVD in grote lijnen hun steun aan de gepresenteerde plannen voor de verbouwing.⁹⁵ Ondanks het rapport en de positieve politieke reacties nam de gemeente het verbouwplan niet over. Opnieuw kwam er geen definitief bestemmingsplan, maar een nieuw tijdrekkend voorbereidingsbesluit. In de raadsvergadering zei raadslid voor de PSP Sander Doeve hierover: "Het is de verdienste van de

⁹² Ibid.

⁹³ Het betreft KOG, LOBH, HAT, SSH, GSB, PPR, PSP, CPN, JS, en Koöperatieve Architectenwerkplaats (KAWP). Zie oa Notulen Werkgroep RKZ 03-11-1981 (GA 1316).

⁹⁴ *Polivormig wonen...betaalbaar! – Rapport over het toekomstige wonen in de Poli (onderdeel van het Oude Erkazet)* (jaar van uitgave onbekend).

⁹⁵ *IGLO*, jaargang 7, n1, (1981).

kraakbeweging dat wij vandaag een voorbereidingsbesluit en niet een reeds in procedure zijnde bestemmingsplan voor ons hebben. Iedereen die probeert te doen alsof er een beslissing wordt genomen, die niet door het kraken van het RKZ-gebouw ondersteund door bekende organisaties is bevorderd, steekt eigenlijk de kop in het zand. Er moet worden erkend dat kraken een democratische handeling is, indien er grootschalige leegstand is en de “democratische” organen nalaten te voldoen aan de gerechtvaardigde eisen van woningbehoevenden [...] Concluderend zou ik willen zeggen dat er door het nemen van het voorbereidingsbesluit ruimte ontstaat om de plannen die door de kraakbeweging zijn bevorderd mogelijk te maken.”⁹⁶

Projectontwikkelaar Geerlings wilde de krakers niet tegemoet komen. Echter waren er op dat moment zoveel partijen betrokken bij de situatie die de krakers steunden, dat ook de gemeente doordrongen was van het feit dat de krakers betrokken moesten blijven bij het aankoop- en verbouwingsproces.⁹⁷ In een ultieme poging om er “op z’n Gronings” uit te komen, bleef de gemeente de partijen samenbrengen. De eerder mislukte overlegconstructie van gemeente, RKZ-werkgroep en Geerlings werd daarom door het college van B&W in november van hetzelfde jaar opnieuw samen geroepen om verbouwingmogelijkheden te bespreken. Het is niet verrassend dat het overleg opnieuw stukliep. Omdat zij meenden dat de taakomschrijving van de adviescommissie een verbouwing in de weg stond, verlieten de werkgroep en HAT de adviescommissie.⁹⁸

Ondertussen probeerde de Stichting Rooms Katholieke Ziekenhuis het definitief maken van het koopcontract met Geerlings gerechtelijk af te dwingen. In een kort geding eiste zij dat Geerlings B.V. en Amfas Vastgoed B.V., de financierder van Geerlings, tot betaling van de afgesproken 8,5 miljoen gulden aan de Stichting moesten overgaan. Op 28 december 1979 wees de arrondissementsrechtbank te Groningen dit af. De Stichting ging in hoger beroep, maar dit werd door de rechtbank in Leeuwarden tot 20 mei 1981 uitgesteld en kwam uiteindelijk geheel te vervallen.⁹⁹

De raadscommissie verzocht het college van B&W om een rapport te laten opstellen door onafhankelijke adviseurs over de technische en financiële mogelijkheden tot verbouwen, losstaand van het planologisch-juridische kader. Dit werd uitgevoerd door Controlegroep Haarlem, en zij presenteerde in maart 1980 de conclusie.¹⁰⁰ De Controlegroep constateerde, net als de stuurgroep HAT destijds, dat er geen financiële of technische belemmeringen waren om de verbouwing door te laten gaan. Hierna hielden bewoners en sympathisanten een betoging om

⁹⁶ *Gemeentehandelingen 1979*, Gemeente Groningen (GA 1316).

⁹⁷ In het geval van de RKZ-zaak waren er maar liefst 33 groeperingen die actief hun steun uitspraken voor de werkgroep RKZ, waaronder naast de linkse jongerenbewegingen en diverse wijkorganisaties opvallend genoeg ook de JOVD (jongerenpartij van de VVD), studentenvereniging Albertus Magnus en het C.O.C.

⁹⁸ Notulen Werkgroep RKZ (GA 1316).

⁹⁹ Boomsma, *Niks moet, alles kan* (Groningen 1982), p.14ii.

¹⁰⁰ Ibid.

te demonstreren tegen de onduidelijkheid over de toekomst van het pand. De bij de betoging aanwezige politieke partijen (PvdA, PSP, CPN en opnieuw ook de VVD) gaven hier weer aan vóór de verbouwing te zijn, maar hier bleef het bij. De weinige voortgang van de onderhandelingen en het gebrek aan duidelijkheid was een grote bron van frustratie onder de bewoners. Daarom grepen zij hun kans, toen op 22 april staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening Gerrit Brokx (KVP/CDA) stadsdeel Helpman bezocht om een aantal nieuwe studentenflats feestelijk te openen. De Poli/RKZ-bewoners overhandigden hem de opgestelde rapporten, en vroegen hem de verbouwing financieel te steunen. Deze actie zorgde er feitelijk voor dat “het RKZ-issue” de landelijke politiek bereikte. Op 13 mei werd er een ontwerp-bestemmingsplan vastgesteld door de gemeente, dat later ook in de gemeenteraad werd besproken. In september vond de eerste bouwteamvergadering plaats, waarin gemeente, Geerlings, woningbouwvereniging Concordia, werkgroep RKZ, LOBH, stuurgroep HAT, bewoners RKZ, Controlegroep Haarlem en directeur Huisvesting zitting hadden.¹⁰¹ Opnieuw leidde deze samenstelling tot grote verwarring, want het was onduidelijk met welk doel dit team was samengesteld. Projectontwikkelaar Geerlings was weigerachtig om mee te werken, en net als in de eerdere stukgelopen vergaderingen bleken de belangen te verschillend. Naar aanleiding van deze verwarrende en weinig vruchtbare bijeenkomst gebeurden er twee belangrijke dingen. LOBH presenteerde het rapport “RKZ - spijkers met koppen”. De belangrijkste conclusies uit het rapport waren dat projectontwikkelaar Geerlings de verbouwingsplannen in de weg stond, het bouwteam ingrijpend gewijzigd diende te worden, en dat Concordia niet de aangewezen instelling was voor ontwikkeling en toekomstig beheer van de verbouwing. De woningbouwvereniging was al sinds 1977 bij het RKZ betrokken, en als de 5 miljoen gulden die de gemeente van het Rijk had gevraagd destijds was toegekend, was Concordia dit sociale huurproject gaan beheren. Daarom leek het voor iedereen voor de hand te liggen dat zij nu ook als beheerder zou optreden. Echter voorzag de LOBH hier wel problemen.¹⁰² Wethouder Gietema liet daarnaast een gemeenteambtenaar een onderzoek starten om de impasse te doorbreken. Naar aanleiding van dit onderzoek werden er verschillende voorstellen voor verbouwing en bewoning gepresenteerd, aan de hand waarvan er verder gewerkt kon worden. Het college van B&W besloot het Rijk om financiële steun te vragen voor de RKZ-verbouwing op basis van een aantal van deze voorstellen.¹⁰³ Het college ontving daarna tevens een brief van de werkgroep RKZ, LOBH en HAT met daarin de uitdrukkelijke wens het complex aan te kopen, om de situatie met Geerlings op te lossen. Ondertussen kregen de kraak en het vervolg redelijk wat aandacht in de media, onder andere in het programma *Van Gewest tot*

¹⁰¹ *ibid.*

¹⁰² LOBH, *Spijkers met Koppen* (IISG 003, map 2.1).

¹⁰³ Verzoek Rijkssteun, brief Gemeente Groningen 03-06-1981 (GA 1316).

Gewest, en in een thema-nummer van *IGLO*, het maandblad van de LOBH.¹⁰⁴ Deze aandacht, en het verzoek tot subsidie van het college van B&W leidde op 12 februari tot Tweede Kamervragen door Kamerlid Henk de Hamer (PvdA) over het haalbaarheidsonderzoek, de hoogte van de subsidies en verbouw aan staatssecretaris Brokx. In maart stelde hij het Kamerlid gerust dat er niet meer subsidie verstrekt zou worden dan de norm was.¹⁰⁵ In april deed zich een merkwaardige situatie voor: Stichting RKZ wilde twee semipermanente gebouwen aan een externe partij verkopen, terwijl ze geen wettelijke eigenaar was en het juridische proces om het eigenaarschap te bepalen nog liep. Naar aanleiding van deze situatie kwam er over de hele RKZ-situatie weer bekendheid in de media. De semipermanente gebouwen werden als reactie herkraakt, waarop er werd besloten niet in te grijpen en bewoning toe te staan.¹⁰⁶ In mei was er opnieuw een gesprek met de gemeente, om de aankoop van het pand te bespoedigen. Daarnaast werden alle Tweede Kamerleden door bewoners aangeschreven met het verzoek steun te bieden in het realiseren van 100% sociale bewoning op het terrein, en het bevorderen van toezegging van rijkssubsidie aan de gemeente Groningen voor de verbouwing.¹⁰⁷

De situatie met Geerlings was op dit moment ook voor wethouder Gietema onwenselijk. Van de lastige verhoudingen konden de krakers volop profiteren. Over de kraak werd gezegd dat het grote succes was dat de discussie over de toekomst van een niet onbelangrijk stukje stad niet meer plaats vond achter de gesloten deuren van de ambtenarij, maar in het openbaar.¹⁰⁸

Uiteindelijk kwam er een bestemmingsplan waarin 100% sociale woningbouw gegarandeerd werd. Om dit te realiseren moest de gemeente de grond alsnog aankopen. In de tijd dat Stichting RKZ en bouwbedrijf Geerlings (destijds Wessels) de overeenkomst van 8,5 miljoen gulden sloten zag de woningmarkt er aanzienlijk beter uit. Naarmate de jaren verstreken was dit bedrag steeds onrealistischer geworden, en weigerde de gemeente een dergelijk bedrag te betalen.¹⁰⁹ De wethouder noemde de ontstane situatie een “grenzeloze puinhoop”, doelend op het onduidelijke eigenaarschap, de vele betrokkenen en de traagheid van de besluitvorming. De complexiteit van de zaak en de vele reeds genoemde details laten zien dat het niet gaat om een uitspraak in een vlaag van wanhoop, maar om een vrij realistische benadering van de situatie.

Op 2 november 1981 besloot de gemeente tot aankoop van de gekraakte delen van het RKZ voor 3,5 miljoen gulden. De gemeente ontving voor de koop 80% “reconstructie- en saneringsbijdrage” alsmede een locatiesubsidie.¹¹⁰ Deze subsidie was een regeling in het kader

¹⁰⁴ Deze werd uitgezonden op 11-02-1981, zie <http://www.iisg.nl/~staatsarchief/videocollecties/beeld1981-1982.pdf>.

¹⁰⁵ Boomsma, *Niks moet, alles kan* (Groningen 1982), p.19.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Idem, p.20

¹⁰⁸ *IGLO*, jaargang 7, n1, (1981).

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Beschikking Gemeente Groningen, 31 december 1981 (GA 1316).

van de zogenaamde “krotopruiming”, waar gebruik van kon worden gemaakt als langdurig leegstaande panden werden aangekocht. Met de aankoop was bouwbedrijf Geerlings definitief uit beeld. De gemeente deed wel een mondelinge toezegging aan architect Kause, om te voorkomen dat hij schadeclaims kon gaan indienen. Deze had namelijk naar eigen zeggen zo’n 600.000 gulden aan kosten gemaakt bij het ontwerpen van een bouwplan, toen het bestemmingsplan nog voorzag in dure koopwoningen en appartementen. Dit had echter wel tot gevolg dat de bewoners voor de in de toekomst volgende verbouwing met een architect opgezadeld zaten, waarmee geen vruchtbare samenwerking mogelijk was.¹¹¹

4.4 Zoeken naar een woonvorm

Met de aankoop van de gekraakte delen van het RKZ committeerde de gemeente zich definitief aan het realiseren van woonruimte met en voor de krakers. De gemeente zag dit op dat moment schijnbaar nog anders, en deelde de aankoop van het pand niet mee aan de krakers.¹¹² In plaats daarvan vernamen de bewoners dit feit via de krant.¹¹³ Om hun toekomst in de panden zeker te stellen, deden de bewoners van de Poli een huurvoorstel aan het college van B&W, ingaand op 1 januari 1982. Hier kregen ze geen reactie op. Enkele weken later deden de bewoners van het RKZ hetzelfde, en nodigden wethouder Gietema uit om opheldering over het vervolg te geven. De onduidelijkheid zorgde er namelijk voor dat de bewoners van de gekraakte panden het vertrouwen in het college verloren. Na een aantal gewelddadige ontruimingens elders in de stad, besloten de bewoners van het RKZ de uitnodiging aan Gietema als protest in te trekken. Naast loyaliteit aan hun medekrakers, bestond er ook de angst dat de gemeente het RKZ zou gaan gebruiken als “paradepaardje”, om hun verdere antikraakbeleid te verdoezelen. Naar aanleiding van dit protest deed de gemeente in maart 1982 toezeggingen aangaande haar kraakbeleid, wat voor de bewoners voldoende was om het overleg te hervatten.¹¹⁴ Hieruit bleek duidelijk dat de bereidheid van de gemeente om de krakers tegemoet te komen toch aanzienlijk was.

4.5 Van kraak naar legale bewoning

Nu het pand door de gemeente was aangekocht, begon de zoektocht naar het invullen van het beheer ervan. Hiervoor vond op 15 december 1981 een informeel gesprek plaats tussen de

¹¹¹ Notulen Werkgroep RKZ 03-11-1981 (GA 1316).

¹¹² Waarom de gemeente op deze manier handelde is niet geheel duidelijk, maar door de aankoop niet in overleg met de krakers te doen, kon de optie open gehouden worden om in een later stadium alsnog andere plannen met het gebouw te verwezenlijken.

¹¹³ Boomsma, *Niks moet, alles kan* (Groningen 1982), p.20.

¹¹⁴ Zie o.a. *Afwegingsnota Gemeente Groningen in overleg met Afdeling S&V*, 4-6-1982 (GA 1316).

bewoners en de woningbouwverenigingen Groningen, de Maatschappij en Concordia. Deze partijen waren verenigd als Projektbureau Beyum en door de gemeente gevraagd als beheerder op te treden.¹¹⁵ Zij schreven in januari 1981 al een voorstel getiteld “RKZ, van ziekenhuis tot woonhuis”. Hierop kwam vanuit werkgroep RKZ een reactiestuk getiteld “RKZ, een comfortabel en betaalbaar woonhuis”. De woningbouwverenigingen wilden graag substantiële verbouwingen uitvoeren om zelfstandige wooneenheden te creëren en nieuwbouw te realiseren. Voor de bewoners van Poli/RKZ was een verbouwing vooral een middel om voor een langere periode garanties te krijgen en de bewoonbaarheid van het gebouw te waarborgen. Ondanks deze verschillende zienswijzen konden de beide partijen concluderen dat een samenwerking wel mogelijk is. Deze conclusie was een belangrijke basis voor verder overleg.

Naar aanleiding van de aankomende verbouwing werd bij RKZ-bewoners geïnventariseerd wat hun wensen waren ten aanzien van de verbouwing.¹¹⁶ Lage kosten bleken zwaarwegender te zijn dan woongenot. Op basis van deze observatie bleek grootschalige verbouwing eigenlijk helemaal niet wenselijk. Daardoor kwam een klassieke vorm van subsidiëring ook in het geding. Op basis van bestaande normeringen zouden er aanpassingen aan het gebouw moeten worden gedaan die feitelijk het wooncomfort van de bewoners niet zouden verbeteren. Hierbij kan gedacht worden aan zaken als versmalling van gangen en deuren naar voor woningen gestandaardiseerde afmetingen. Daarnaast was het voor de bewoners ook niet per se wenselijk om aan de voorwaarden van zelfstandige wooneenheden te voldoen, gemeenschappelijke keukens en sanitair waren voor hen voldoende. Voor een onconventionele verbouwing bleek de gemeente allerlei ontheffingen nodig te hebben, waardoor er opnieuw vertraging ontstond.

Eind 1981 was binnen het RKZ het overzicht zoekgeraakt. De onduidelijke periode na de kraak had ervoor gezorgd dat het in eerste instantie goed ingerichte bestuur van het kraakpand was verslapt. Het pand had bezoekers aangetrokken die de meeste mensen liever niet als burens zouden hebben. Het resultaat was dat de buurtbewoners, die in eerste instantie blij waren met de kraak, nu de keerzijde hiervan zagen, en hoopten op duurdere koopwoningen in plaats van sociale woningbouw. Ondanks dat de RKZ-bewoners verplicht waren huur te betalen, bleek het lastig om dit iedere maand systematisch van iedereen te innen. Op dit punt werd er uiteindelijk wel ingegrepen door het bestuur van het RKZ, maar de onderlinge communicatie tussen het RKZ en de contactpersonen van de gemeente verslechterde. Mede hierdoor bleef het beeld van een slecht functionerende organisatie bestaan. Het kostte het bestuur van het RKZ moeite om dit beeld recht te zetten. Daarom besloot de toenmalige minister van VROM dat er haast moest worden gezet achter de verbouwing en stemde daarom in met een aantal van de ontheffingen

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Zie oa. Boomsma, *ORKZ duurt het langst* (Groningen 1986).

die er nodig waren om de verbouwing naar de wensen van de bewoners uit te voeren. In de maand daarna bezochten de bewoners samen met stuurgroep HAT, LOBH en afgevaardigden van de gemeente een verbouwd ziekenhuis in Haarlem en een niet-verbouwd ziekenhuis in Delft ter inspiratie.¹¹⁷ Het is moeilijk te zeggen of dit bezoek daadwerkelijk aan het proces heeft bijgedragen, maar het geeft aan dat de gemeente wel betrokken was bij de krakers en bij het zoeken naar een passende woonvorm.

4.6 Het bewoningsexperiment en de uitwerking hiervan

In het kader van de ontwikkelingen op het gebied van volkshuisvesting presenteerde staatssecretaris Marcel van Dam in mei 1982 een besluit tot een financieringsregeling uit “s rijks kas” om “panden, die aan hun oorspronkelijke bestemming zijn onttrokken, en waarvan de definitieve bestemming nog niet is gerealiseerd, door eenvoudige aanpassingen geschikt te maken om als tijdelijk woonruimte dienst te doen”.¹¹⁸ Om in aanmerking te komen voor deze regeling moest de verbouwing een eenvoudige aanpassing zijn, het pand na verbouwing wind- en waterdicht zijn en voorzien zijn van door de gemeente goedgekeurde, op bewonersaantal afgestemde voorzieningen (waaronder sanitair, stroom, water, gas). Daarnaast zou “de wens van veel toekomstige bewoners om door zelfwerkzaamheid aan de aanpassing van het pand bij te dragen zal kunnen worden gerespecteerd”. Ook werd er besloten dat de Huurprijzenwet voor deze bewoning van toepassing was, om conflicten over huurhoogte te voorkomen. De duur van de huur van een dergelijk pand werd in overeenstemming met de eigenaar vastgesteld. Per jaar zou er een vastgesteld aantal woningen worden gesubsidieerd, en de regeling zou maximaal vijf jaar lopen.

Voor de RKZ-bewoners kwam deze regeling als geroepen. Zij wilden het zelfwerkzaamheidsaspect immers graag in de verbouwing inpassen, en de onconventionele verbouwing zorgde eerder voor problemen bij het aanvragen van andere subsidies. Deze regeling bood hier wel mogelijkheden voor. Het verbouwen tot een basisstandaard van leven paste goed bij de wensen van de bewoners, en daarnaast zou het voor de gemeente veel schelen als er kon worden verbouwd met gebruikmaking van rijks gelden. Doordat het echter in de regeling om slooppanden ging en niet om sociale huur, leek het RKZ hier in eerste instantie niet voor in aanmerking te komen. Daarnaast waren de financiële marges die het plan bood te klein om de regeling afdoende te maken voor zelfbeheer. Naar aanleiding van deze circulaire, werd er namens de stuurgroep HAT en de LOBH direct dezelfde dag een brief gestuurd naar de Stuurgroep Experimentenbeleid, die eerder dat jaar door staatssecretaris Siepie Langendijk-de

¹¹⁷ Boomsma, *Niks moet, alles kan* (Groningen 1982), p.21.

¹¹⁸ *Besluit financieringsregeling MG 82-19*, 17 mei 1982 (GA 1316).

Jong was opgericht als voortzetting van het in 1968 opgezette programma Experimentele Woningbouw.¹¹⁹ In de brief beargumenteerden ze waarom deze regeling te beperkt is en uitgebreid zou moeten worden.¹²⁰

Op 4 juni 1982 werd er voor de gemeenteraad een zogenaamde afwegingsnota opgesteld. Omdat er met het pand voor en na de aankoop zoveel gaande is, werd hierin de situatie tot dan toe samengevat. De gemeente had door de panden aan te kopen geen financiële verplichtingen meer tegenover het Stichting Rooms Katholieke Ziekenhuis, noch tegenover Amfas, de financierder van bouwbedrijf Geerlings.¹²¹ Tegenover architectenbureau Kause en het later betrokken geraakte ingenieursbureau Dijkhuis had de gemeente toegezegd dat ze betrokken konden blijven bij het project. Ondanks dat het vanaf het begin al duidelijk was dat dit gezien de verschillende belangen van de betrokkenen een verloren zaak was, zorgde deze toezegging ervoor dat een schadeclaim in de toekomst niet meer toegekend zou worden. Op deze manier lukte het de gemeente om “schadeloos” van Kause af te komen.¹²² De verschillende woningbouwverenigingen die samenwerkten onder de naam Projektburo Beyum zouden het beheer van het pand in de toekomst regelen. In overeenstemming met de wens van de gemeente, moest de beherende woningbouwvereniging betrokken worden bij de uitvoeringsfase van het verbouwproces. De uitgangspunten voor de bewoning waren betrokkenheid bij het beheer, de handhaving van de sociaal-culturele voorzieningen van het RKZ en zelfwerkzaamheid. De niet bij naam genoemde opsteller van de nota verklaarde voor de gemeenteraad: “Ik ben van mening dat geschetste ontwikkeling een kans moet hebben.” De lage huur was gezien de beperkte verbouwing en de aard van het wonen immers een redelijk verzoek, de zelfwerkzaamheid en betrokkenheid een goede zaak, maar bovenal: de investering in de verbouwing was relatief laag en de afschrijvingsperiode daardoor kort. Dit gaf de gemeente een slag om de arm om “op kortere termijn een andere keuze te maken.”¹²³ Daarnaast was er op dat moment een landelijke ontwikkeling gaande die het project steunde. Onder andere in Utrecht, Eindhoven, Leiden, Deventer en Amsterdam werd de MG 82-19-subsidie gebruikt voor vergelijkbare projecten. Deze beslissingen gebruikte de werkgroep om hun aanvraag kracht bij te zetten.¹²⁴ Ook zou Marcel van Dam volgens de nota in meerdere toespraken hebben aangegeven flexibel te kunnen zijn ten aanzien van de aard van de verbouwingen.

Ondanks deze warme aanbeveling bleef het RKZ met vragen zitten over hoe de situatie concreet verder zou moeten verlopen. Voor de bespoediging van het project werd daarom de

¹¹⁹ Marcel Barzilay, Ruben Ferwerda, Anita Blom, *Predicaat Experimentele Woningbouw 1968-1980*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, (Rotterdam 2018), p. 37-38.

¹²⁰ Brief aan Stuurgroep Experimentenbeleid namens HAT en LOBH, 17-05-1982 (GA 1316).

¹²¹ Notulen vergadering Projektgroep Voorbereiding Experiment RKZ, 16-01-1984 (GA 1316).

¹²² Zie o.a. de notulen van Werkgroep RKZ van 03-11-1981 (GA 1316).

¹²³ *Afwegingsnota Gemeente Groningen in overleg met Afdeling S&V*, 4-6-1982 (GA 1316).

¹²⁴ In het archief van de werkgroep (GA 1316) zijn deze beslissingen te vinden, wat aangeeft dat zij deze verzamelde om hun aanvraag te ondersteunen.

Projectgroep Voorbereiding Eksperiment Oude RKZ Groningen opgericht. Aan het hoofd van deze projectgroep stond Siepie Langedijk - de Jong. In 1982 was onder haar leiding de stuurgroep Eksperimenten Volkshuisvesting opgezet, dit maakte haar de aangewezen persoon om dit proces te overzien.¹²⁵ In april van 1984 verscheen de eindrapportage van de projectgroep, waarin alle voorwaarden voor de nieuwe legale bewoningsconstructie waren ingevuld, en Siepie Langedijk-de Jong de Stuurgroep Eksperimenten Volkshuisvesting vroeg om “spoedig het licht op groen te zetten voor zo’n eksperiment en dus voor legalisatie van de in 1979 ontstane situatie”.¹²⁶ Op 20 juni 1984 werd de definitieve aanvraag rijkssteun MG 82-19 door Woningbouwvereniging Groningen.¹²⁷ Op deze verzoeken werd niet meer gereageerd; de regeling liep in 1985 af. Deze gelden gingen in plaats daarvan direct naar het Stadsvernieuwingsfonds van de gemeenten.¹²⁸

Uiteindelijk werden op 2 mei 1986 de contracten definitief ondertekend, twee jaar na het verschijnen van de eindrapportage van de Projectgroep Voorbereiding Eksperiment Oude RKZ. De reden dat hier nog zoveel vertraging ontstond, was vanwege een miscommunicatie tussen de gemeente, woningbouwverenigingen en de overheid. Vanaf het moment dat de contracten getekend waren, kwamen de dagelijkse gang van zaken in het ORKZ en de Poli in eigen beheer. De gemeente pachtte de grond waar de panden op stonden, en had de panden tevens op papier in beheer. In december 1998 werd besloten, vanwege de onwettigheid van de eerdere constructie, de panden volledig bij woningcorporatie Nijestee onder te brengen.¹²⁹ De gemeente bleef de grond wel pachten. De zelfbeheerconstructie bleef intact, waarmee de bewoners van de panden volledig zelf verantwoordelijk waren en bleven voor het onderhoud, ledenwerving, vaststelling en inning van huur, toewijzing van de kamers en alle andere zaken die bij het pandbeheer komen kijken. Deze structuur is tot op de dag van vandaag gehandhaafd.

¹²⁵ Besluit Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening no. 0416275, 19-04-1982 (GA 1316).

¹²⁶ Eindrapportage van de Projectgroep Voorbereiding Eksperiment Oude RKZ Groningen, april 1984, p.9 (GA 1316).

¹²⁷ Brief *Aanvraag MG 82-19 en MG-84 02*, kenmerk 1192/3.170.24./BD/hvdb., Woningbouwvereniging Groningen, 20-06-1984 (GA 1316).

¹²⁸ Op deze regeling verscheen later nog uitbreiding MG-84 02, die een aantal van de eerdere obstakels van het aanvragen van de steun wegnam.

¹²⁹ Brief Nijestee aan Bewonersvereniging de Poli, 18-05-1999 (privéarchief).

5. Conclusie

5.1 Handhaving landelijk en lokaal

Door het gebrek aan landelijke wetgeving waren gemeentes in eerste instantie zelf verantwoordelijk voor de handhaving op kraakacties. Op het moment van de kraak van het voormalige RKZ had het college van de gemeente Groningen een bijzonder linkse samenstelling. Ook in verschillende andere steden was dit in deze periode het geval, maar in Groningen bleek dit een belangrijke basis, niet in de laatste plaats vanwege persoonlijke betrokkenheid van een aantal raadsleden. Er was zelfs een CPN-wethouder die dusdanig met de krakers sympathiseerde dat hij bereid was de krakers voor eventuele handhavingsacties te waarschuwen. Daarnaast was er op dat moment onder andere binnen de PvdA een omslag gaande, waarbij jongere leden met hun “nieuwe” ideeën voor verdeeldheid binnen de partij zorgden, maar ook de kans kregen om ambitieuze plannen te realiseren en hun eigen beleid te bepalen. In de landelijke politiek was er vanaf het begin al veel steun voor de krakers vanuit verschillende hoeken, wat ervoor zorgde dat inperkende wetgeving op het gebied van kraken moeizaam tot stand kwam. Dit straalde ook af op de gemeenten, die in afwezigheid van duidelijke richtlijnen zelf moesten beslissen hoe ze met de krakers omgingen. Voor de linkse Groningse gemeenteraad was dit een kans om een eigen, “sociale” handelswijze te hanteren, die bestond uit vergaand overleg en bereidheid om elkaar tegemoet te komen. Zowel de krakers als de handhavers voelden dat de praktijken die zich in Amsterdam afspeelden niet representatief waren voor hoe men zaken in Groningen aanpakte en keerden zich hiervan af. Aan deze manier van onderhandelen ontleenden beide partijen zelfs een zekere trots. Je zou kunnen zeggen dat de manier van de kraakhandhaving ook een manier was om de lokale identiteit tot uitdrukking te brengen. De overlegcultuur die er in Groningen op dit gebied heerste, kan hiermee verklaard worden.

5.2 Het succes van Poli/RKZ

Het kraken van een ziekenhuis van die omvang was niet eenvoudig, en al te grote verwachtingen hadden de krakers er ook niet van. Het was de bedoeling dat het een protestactie zou worden, langetermijnplannen hadden de krakers in eerste instantie niet met het pand. Doordat de krakersbeweging in Groningen buitengewoon goed georganiseerd was, lukte het om snel een grote groep krakers op de been te brengen. Niet alleen lukte het zo om de bewaking te slim af te zijn, maar ook om het omvangrijke gebouw in te nemen. De grootte van de groep en het gebouw

bemoelijkte ook de handhaving; een eventuele uitzetting was met zoveel krakers een aanzienlijke operatie. Omdat de burgemeester destijds geen gevaarlijke situatie constateerde, was er geen urgentie tot ontruimen. In plaats daarvan ging de gemeente het gesprek aan met de krakers en liet de situatie op zijn beloop. Interessant is dat deze manier van onderhandeling in de media al snel het Groninger Model werd genoemd. Het is onduidelijk waar deze term precies vandaan komt, maar dat er met de aanpak van de krakers ook een stukje reputatie van de stad Groningen op het spel stond is zeker. Bij de aanpak van diverse kraakpanden in Groningen in deze tijd was de gespreksstrategie de eerste stap. Ook toen de kraakstrijd verhardde, bleef men in Groningen in eerste instantie aan deze manier van omgang vasthouden.

Direct na de kraak bleken de bewoners van Poli/RKZ in grote mate bereid te zijn om het gebouw te onderhouden. Al snel werden er allerlei commissies opgezet om verschillende delen van het dagelijkse leven in het kraakpand in te richten. Dit zorgde voor een sociale structuur binnen de gemeenschap. Doordat de bewoners bereid waren elkaar te helpen en samen te werken aan het noodzakelijke onderhoud, lukte het om in korte tijd een ware leefgemeenschap te creëren. Dit maakte het voor de gemeente moeilijker en daarnaast ook minder wenselijk om de groep uit te zetten. Er was geen sprake van ernstige overlast, het pand bood onderdak aan veel woningzoekenden. Daarnaast had het gebouw ook een culturele functie gekregen: er waren ateliers, een theater, bioscoop, eethuisje, werkplaats en andere gemeenschappelijke ruimten die voor iedereen beschikbaar waren. Dit zorgde voor betrokkenheid in de buurt, en empathie voor het doel van de krakers. Daarnaast waren veel van de bewoners in het bijzonder met de toekomst van het pand begaan. Vlak na de kraak waren bijvoorbeeld de Poli-bewoners bereid een huurvoorstel bij de gemeente in te dienen. Ondanks het gebruikelijke gebrek aan hiërarchische structuur binnen de kraakgroepen, waren er wel mensen die zich als touwtrekker opwierpen om de onderhandelingen met de gemeente en andere partijen aan te gaan.

De bouwplannen van de reeds betrokken projectontwikkelaar Wessels die er voor het gebouw lagen, waren niet erg populair bij het gemeentebestuur. Het inzetten op koopwoningen in plaats van (sociale) huur paste niet goed in het nieuwe beleid van de stad. Daarnaast was de koop van het ziekenhuis vanaf het begin al een lastige situatie: er was ondanks de betrokkenheid van de projectontwikkelaar nog geen definitieve overeenkomst en de betrokken partijen konden het onderling niet eens worden. Dit kwam voor de krakers goed uit; zij konden profiteren van het onderlinge gesteggel. Door het gebrek aan concrete plannen hadden zij de mogelijkheid om deze "leegte" in te vullen met hun wensen, en werden deze sneller als een alternatieve mogelijkheid serieus genomen door het gemeentebestuur.

Door de onenigheid tussen de partijen was er voor de krakers zeer veel onderhandelingsruimte. Er was door alle betrokken partijen veel druk uitgeoefend, waardoor de gemeente zich moeilijk geheel van de krakers kon afkeren. De bewoners van Poli/RKZ waren erg

betrokken, en op het moment dat hun “zaak” uit beeld leek te raken, grepen ze het moment aan om hun strijd weer op de agenda te krijgen. Door een connectie te zoeken met de Minister van Volkshuisvesting, kwam er hernieuwde aandacht voor de situatie. Uiteindelijk besloot de gemeente toch tot de aankoop van het pand, en bleek voormalig staatssecretaris Siepie Langendijk-de Jong bereid om het experiment van zelfstandige bewoning vorm te geven. Door de enorme hoeveelheid betrokken partijen verliep de communicatie wel traag. Dit zorgde bijvoorbeeld voor een gat van maar liefst twee jaar tussen het definitieve akkoord en het ondertekenen van de contracten.

5.3 Precedentwerking

Het effect van de kraakactie was dat het RKZ, een rijksmonument op de lijst om (deels) gesloopt te worden, bewaard kon blijven. Door de actie van de krakers, staat het gebouw er nog steeds en zijn originele delen van het gebouw intact gebleven. Ook op andere plekken in de stad Groningen gebeurde dit.¹³⁰ Ondanks alles werd het Groninger model hierna niet meer voor andere panden overwogen. Dit kan verklaard worden door het veranderende (lokale) politieke klimaat en andere aspecten die ook landelijk zorgden voor een afname van kraken. Dit waren onder andere het nieuwe anti-kraakbeleid, de opkomst van inperkende wetgeving en de veranderende sociale cultuur, waarin de grote protestbewegingen in de publieke ruimte afnamen. Noemenswaardig is echter dat het bewoningsexperiment in eerste instantie gedurende vijf jaar zou lopen. Inmiddels bestaat het project al 37 jaar, waarbij de gemeente, los van de erfpacht, geen invloed meer heeft. Er kan in dat opzicht dus toch van een succes worden gesproken.

5.4 Reflectie

Toen ik het onderzoek naar de kraak en het legalisatieproces begon, besloot ik te kijken naar de bestuurlijke achtergrond hiervan. Omdat de toestemming tot het uiteindelijke experiment van legale bewoning vanuit de gemeente en rijksoverheid kwam, was ik overtuigd dat ik door het bestuurlijke proces te analyseren en het besluitproces te volgen zou kunnen concluderen wat uiteindelijk tot de legalisatie geleid heeft. In het begin van dit onderzoek werd me echter aangeraden me niet blind te staren op alle stuurgroepen, vergaderingen en besluiten, omdat ik het antwoord daarin niet zou vinden. Tot op zekere hoogte bleek dit waar. Niet alleen zou er zich in Groningen nauwelijks meer een vergelijkbare situatie voordoen, ook bleken er veel aspecten van de kraak specifiek voor het gebouw, de wijk en de krakers, en niet voor de gemeenteraad, de stad of de landelijke wetgeving op het gebied. De wat onbevredigende maar wel juiste conclusie

¹³⁰ *Nieuwsblad van het Noorden*, 02-03-1989.

is dat er niet één bepalende factor aan te wijzen is, en vooral ook niet, in tegenstelling tot mijn verwachtingen, één stroom aan besluiten leidend tot één cruciale rechtszaak, raadsvergadering, of wetsvoorstel waarin besloten werd dat het geheel door mocht gaan. Het is een proces van jaren geweest dat feitelijk net zo goed niet had kunnen lukken. Waar in dit geval een burgemeester, een staatssecretaris of een woningsbouwvereniging hun akkoord gaf, hadden ze dit ook niet kunnen doen. De welwillendheid van bepaalde personen op de juiste plek, heeft gezorgd voor een klimaat waarin een dergelijk project gesteund kon worden. Dat er in een gemeentelijke nota werd gesteld dat er op korte termijn alsnog een andere keuze voor het gebouw kon worden gemaakt, en het feit dat de looptijd van het experiment op slechts vijf jaar werd gezet, geeft aan dat er voor de gemeente niet veel op het spel stond door akkoord te geven, ze was er immers zo weer vanaf. Daarnaast was het lastig om het project nog een halt toe te roepen toen het eenmaal begon. Sterker nog, voor geen enkele van de betrokken partijen was de uiteindelijke situatie vanaf het begin een einddoel. Stichting RKZ wilde verkopen, projectontwikkelaar Geerlings wilde tot koopappartementen ontwikkelen, de gemeente wilde sociale huurwoningen realiseren, en de krakers wilden voornamelijk met hun protest de aandacht vestigen op de woningproblematiek in de samenleving. Hoogstens zag de PKG met het kraken van de Poli wel degelijk direct kans om woonruimte te realiseren, maar ook daar ging het in eerste instantie om het protest en het aantonen dat er woonruimte beschikbaar was die benut kon worden.¹³¹ De opkomst van het kraken die landelijk gezien mogelijk was door een leemte van wetshandhaving, gecombineerd met de toevalligheid van een aantal besluiten, de rommelige en voor de gemeente enigszins onwenselijke situatie rond de aankoop van het ziekenhuisgebouw en de bovengemiddelde mate van organisatie en bereidheid tot overleg van de krakersgroepen, zorgden uiteindelijk voor een situatie die op de dag van vandaag nog kan blijven bestaan: een tastbaar en uniek resultaat van de kraakbeweging zoals deze zich in de jaren '80 in noord Nederland heeft gemanifesteerd.

¹³¹ Had de eigenaar of de gemeente de PKG-krakers op dat moment een andere, gelijkwaardige woonruimte aangeboden, dan hadden zij hier waarschijnlijk vrede mee gehad. Er mag aangenomen worden dat het in stand houden van de gebouwen zelf en het oprichten van een woongroep op dat moment geen initiële doelen van de krakers waren.

Nawoord

Woningzoekenden zijn er altijd, en op het moment van schrijven ziet de woningmarkt er vooral voor jongeren en starters bedroevend uit. Aan het bouwen van nieuwe woningen zitten vanwege milieuoverwegingen, gebrek aan ruimte, financiën en mankracht behoorlijke grenzen. Daarnaast is het nog maar de vraag of het bouwen wel nodig is, op het moment dat er in Nederland naar schatting 219.000 gebouwen leegstaan.¹³² Dit noopt ons te kijken naar alternatieve oplossingen. De krakers zagen destijds het “zonder toestemming in gebruik nemen van een pand als woning” als noodzakelijke alternatieve oplossing. Dit zou ik niet zonder meer willen propageren. Wel hoop ik dat we iets van de vasthoudendheid en inzet van de krakers kunnen leren, maar ook van de betrokkenheid en bereidheid tot flexibiliteit van de gemeente en rijksoverheid om bestaande regels om te vormen om zo beter aan te sluiten bij de behoeften van hun burgers.

¹³² CBS - *Landelijke Monitor Leegstand 2022*.

Literatuur

Boeken en artikelen

Barzilay, Marcel, Ruben Ferwerda, Anita Blom, *Predicaat Experimentele Woningbouw 1968-1980* (Rotterdam 2018).

Berkhof, Hendrikus, *Kraken in Nederland: rapport van de Raad van Kerken in Nederland* (Amersfoort 1978).

Boomsma, Andele, *Niks moet, alles kan* (Groningen 1982).

Boomsma, Andele, *ORKZ duurt het langst* (Groningen 1986).

Bulder, Bert, *Wonen in het verleden van Drenthe en Groningen* (Scheemda 2018).

Duivenvoorden, Eric, *Een voet tussen de deur – geschiedenis van de kraakbeweging (1964-1999)* (Amsterdam 2000).

Daggers, Ton, *Kraken en kraakbeleid in Groningen* (Groningen 1982).

Elshof, Paul, *Stadsvernieuwing als ruimte-ordering door het kapitaal*, (Amsterdam 1976).

Gemert, Frank et al, *Kraken in Amsterdam anno 2009* (Vrije Universiteit Amsterdam, 2009).

Grünhagen, Harm, Het RKZ in Groningen in *Rooilijn: mededelingen van het Planologisch en Demografisch Instituut Vol. 17, No. 1*, (1984) 8-12.

Hajema, Luuk, *De Glazenwassers van het Bestuur: lokale overheid, massamedia, burgers en communicatie. Groningen in landelijk perspectief 1945-2001* (Groningen 2001).

Kadir, Nazima, Myth and Reality in the Amsterdam Squatters' Movement 1975-2012 in: *The City is ours; Squatting and Autonomous Movements in Europe from the 1970s to the Present*. (Oakland 2014) 21-63.

van Noort, Wim *Leegstand, kraken en overheidsbeleid* (Den Haag 1982).

Provoost, Michelle (red.), *De omslag – Ypke Gietema en de stad Groningen*. (Rotterdam 1992).

Pruijt, Hans, Kraken in Europa. In: *Kritiek, Jaarboek voor socialistische discussie en analyse*. 2 (Amsterdam 2009) 78-107.

Wolters, Peter, *Verslag van praktijkoriëntatie bij de Stichting Geus* (Groningen 1979).

75 jaar R.K. Ziekenhuis Groningen: 1898-1973 (Groningen 1973).

LOBH *Het verhaal van het RKZ (over spijkers en koppen)* (1980).

IGLO, jaargang 7, n1. 1981.

CBS (2022) *Landelijke Monitor Leegstand 2022*.

Krantenartikelen

- *Tubantia*, 21-05-1970.
- *Algemeen Dagblad*, 12-05-1970.
- *De Tijd – dagblad voor Nederland*, 27-05-1970.
- *Trouw*, 29-05-1970.
- *Algemeen Handelsblad*, 27-06-1970.
- *Algemeen Handelsblad*, 22-07-1970.
- *Nederlands dagblad – gereformeerd gezinsblad*, 22-10-1970.
- *Het Parool*, 31-12-1970.
- *Algemeen Dagblad*, 05-02-1971.
- *Tubantia*, 27-10-1971.
- *Trouw*, 27-10-1971.
- *Leeuwarder Courant*, 10-12-1981.
- *Nieuwsblad van het Noorden*, 26-03-1981.
- *Nieuwblad van het Noorden*, 02-03-1989.
- *Volkskrant*, 20 december 1995.

Websites

- <https://www.amsterdam.nl/stadsarchief/stukken/macht/kabouterpartij/>
- <https://www.raadvanckerken.nl/organisatie/visie-en-missie-raad/>
- <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/woning-huren/vraag-en-antwoord/is-het-kraken-van-een-woning-straftbaar>
- https://www.parlement.com/id/vg09llmvo7y6/j_jacques_wallage
- https://www.parlement.com/id/vg09lm09e9uv/m_j_max_van_den_berg
- Interview *Inbreken zonder buit* - Piet de Koning via <https://archiv.squat.net/nl/generatie/koning.html>
- <https://www.vera-groningen.nl/info/history/?lang=nl>
- <https://groningerstudentenbond.nl/geschiedenis/>
- <https://arresten.eu/> – (Kenmerk: HR 02-02-1971, NJ 1971, 385)

- <http://www.iisg.nl/~staatsarchief/videocollecties/beeld1981-1982.pdf>
- <http://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR34965>
- Kamerstukken II 1972-1973, 12305, nr. 3. via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000213792>

Archieftoegangen

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), doos 003, map 2.1: RKZ-poli. krantenknipsels, pamfletten. Publicaties uit Nederland 1979-1984.

- *Krakerskrant De Aanzet* (jaar van uitgave onbekend).
- *LOBH brochure Spijkers met koppen* (jaar van uitgave onbekend).

IISG, doos 005, map 3.4: Praktiesch kraken. Publicaties uit Nederland, 1981

- *Praktiesch Kraken*, onder alias "Paultje" (1981).

IISG, doos 005, map 3.5: En dat heet kraken. Brochure uit Nederland, april 1981

- K.O.G. *En dat heet kraken*, (1981).

IISG, doos 005, map 1.1: Kraakkrant. Tijdschriften uit Nederland

- *Eerste Groninger Kraakkrant* (jaar van uitgave onbekend).

Groninger Archieven (GA), toegang 1291: Praktische kraakgroep Groningen, ofwel stichting Geus, 1978-1984

- Akte van oprichting Stichting Geus door advocaat E. R. Bossinade (1980).
- *Jaarverslag jongerenwoonprojekt Geus 1980-1981*, (jaar van uitgave onbekend).
- *Nota Herhuisvesting*, PKG, (mei 1980).
- Ongetiteld persbericht, K.O.G. (09-05-1980).

GA, toegang 1316: Bewonerscomité van de poli in het oude Rooms-Katholieke Ziekenhuis 1973, 1977-1987

- *Polivormig wonen...betaalbaar! – Rapport over het toekomstige wonen in de Poli (onderdeel van het Oude Erkazet)* (jaar van uitgave onbekend).
- Brief aan Stuurgroep Experimentenbeleid namens HAT en LOBH (17-05-1982).
- Notulen Werkgroep RKZ (03-11-1981).
- Notulen vergadering Projektgroep Voorbereiding Experiment RKZ (16-01-1984).

- Afwegingsnota Gemeente Groningen in overleg met Afdeling S&V (4-6-1982).
- Besluit financieringsregeling MG 82-19 (17-05-1982).
- *Eindrapportage van de Projektgroep Voorbereiding Eksperiment Oude RKZ Groningen april 1984* (1984).
- Woningbouwvereniging Groningen, Aanvraag MG 82-19 en MG-84 02, kenmerk 1192/3.170.24./BD/hvdb. (20-06-1984).
- *Werkplan Wijkcomité Helpman* (1982).
- Rapport *Een en Twee betaalbare huisvesting*, Architectenwerkplaats, LOBH, werkgroep RKZ (10-10-1979).
- Brief afdeling Directie Algemene Zaken aan de Colleges van Burgemeester en Wethouders van de onderscheidene gemeenten, kenmerk MG 75-46 (23-12-1975).
- Brief aan College B&W Gemeente Groningen (08-03-1976).
- Brief aan college B&W Gemeente Groningen (22-07-1976).
- Beschikking Gemeente Groningen (31-12-1981).
- Gemeentehandelingen 1977, Gemeente Groningen (1977).
- Gemeentehandelingen 1978, Gemeente Groningen (1978).
- Gemeentehandelingen 1979, Gemeente Groningen (1979).

GA, toegang 1082: *Studentenvereniging VERA, 1899 – 1972*

- *Vera 10 jaar jongerencentrum* (1984).

GA, toegang 1743: *Stuurgroep Huisvesting Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens, 1975 - 1984*

- Ongetiteld pamflet Radolala/Schooljedood (1981).
- Pamflet *Radolala doet blablabla* (23-09-1982).

GA, inventarisnummer 3334: *Kraakorganisatie*

- *Het ware verhaal van Frigge (Zuiderdiep 19) – Grunneger Kraakers ondersteund door de Grunneger Kraakorganizaasies* (jaar van uitgave onbekend).

Privéarchief

- Brief Woningcorporatie Nijestee aan Bewonersvereniging de Poli (18-05-1999).